

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Svobodná skotská církev a její cesta k samostatnosti

Free Church of Scotland and its journey to independence

Bc. David Skoruša

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

P r o h l á š e n í:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Svobodná skotská církev a její cesta k samostatnosti zpracoval samostatně za použití literatury a pramenů uvedených v seznamu literatury.

.....

Podpis

Abstrakt:

Tématem diplomové práce je analýza vzniku Svobodné skotské církve (*Free Church of Scotland*), která se vytvořila odloučením od Skotské církve (*Church of Scotland*) v roce 1843. Cílem práce bude rozbor původních příčin odloučení, které se týkají především patronátního zákona z roku 1712, a důležitých mezníků (např. Generálního sněmu z roku 1834), které vedly k roztržce a vzniku Svobodné skotské církve. Dalším předmětem zájmu bude představení dvou skupin, které se v rámci bojů o vznik Svobodné skotské církve utvářely (Evangelicals x Moderates), a také pohled britské politické scény na rozkol. V závěru bude představen následný vývoj Svobodné skotské církve po roztržce.

Klíčová slova:

Svobodná skotská církev, Skotská církev, patronát, umírnění, evangelikálové

Abstrakt:

The theme of this thesis is an analysis of the formation of the Free Church of Scotland which was created due to separation from the Church of Scotland in 1843. The aim of the thesis is to analyze original causes of the separation that concerns especially the Patronage Act of 1712 and significant milestones (e.g.: General Assembly of 1834) that led to dispute and creation of the Free Church of Scotland. Another subject of interest will be the presentation of two groups that were formed during the struggles for the formation of the Free Church of Scotland (Evangelicals X Moderates) and also the view of British political scene for a on this schism. The conclusion will present a subsequent development of the Free Church of Scotland after the dispute.

Klíčová slova:

Free Church of Scotland, Church of Scotland, patronage, moderate, evangelicals

P o d ě k o v á n í:

Mé poděkování patří panu PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th.D., za vedení práce, rady a cenné podněty, které mi poskytoval po dobu zpracování tématu. Dále chci poděkovat své rodině, přítelkyni a kamarádům za jejich podporu v průběhu studia.

OBSAH

ÚVOD.....	6
PRAMENY A LITERATURA.....	9
<i>Prameny</i>	9
<i>Literatura</i>	10
1 STRUČNÝ VÝVOJ SKOTSKÉ CÍRKVE (1560-1688).....	16
1.1 <i>Formování Skotské církve do Slavné revoluce</i>	16
1.2 <i>Presbyteriánská hierarchie a patronát</i>	20
2 PATRONÁTNÍ ZÁKON A DÍLČÍ VYSTOUPENÍ ZE SKOTSKÉ CÍRKVE.....	23
2.1 <i>Secese 1733</i>	31
2.2 <i>Secese 1761</i>	33
2.3 <i>Umírnění (Moderates) a Evangelikálové (Evangelicals)</i>	34
3 DESETILETÍ KONFLIKTŮ, 1834-1843	37
3.1 <i>Politická a náboženská situace</i>	38
3.2 <i>Průběh konfliktu</i>	41
4 ROZKOL 1843.....	51
ZÁVĚR	56
PRAMENY A LITERATURA.....	59
<i>Prameny</i>	59
<i>Literatura</i>	60
SEZNAM PŘÍLOH	63
<i>Přílohy</i>	64

ÚVOD

Téma předkládané práce není v našem prostředí nijak známe, ovšem ve skotských náboženských dějinách má důležité místo. Domnívám se, že si zaslouží pozornost, neboť vznik Svobodné skotské církve je zajímavým příkladem odloučení jedné náboženské denominace od státu.

Skotská církev (*Church of Scotland*) vzniklá protestanskou reformací, utvořila presbyteriánskou formu duchovní správy. Tu vykonávají tzv. presbyteri (laičtí starší), jejichž dominance začíná právě údobím reformace. Nicméně tato forma správy, v rámci skotských náboženských dějin, „zápasila“ s další formou, a to episkopalismem. V roce 1690 byl presbyterianismus s konečnou platností zlegalizován, a tedy se ustálil jako jediná přijatelná forma skotské reformační církve, čímž byla znovu-založena Skotská církev (*Established Church*). Od ní se v roce 1843 odtrhla Svobodná skotská církev (*Free Church of Scotland*), čímž byla rozbita dominance jediné církve, a zároveň jediné vrcholnější instituce ve Skotsku.

Cílem této práce je představit cestu Svobodné skotské církve od vzniku až do samotného odtržení, v literatuře uváděné jako tzv. Rozkol.¹ Zrod Svobodné skotské církve má však hluboké kořeny, které zasahují do doby Slavné revoluce, po níž se ve Skotsku prosazuje presbyteriánská duchovní správa. Dále se jedná o proces vytváření Unie, v rámci jejíhož jednání byla zaručena nezávislost Skotské církve, která však byla narušena vydáním patronátního zákona (*Patronage Act*) v roce 1712. Všechny tyto skutečnosti budou v tomto, a následujícím století hrát nesmírnou úlohu, která zásadním způsobem ovlivní rozpad Skotské církve, jakožto silné náboženské denominace. Výrazně tento problém uspíší již zmíněné znovuoobnovení patronátu v roce 1712, proti kterému budou členové Generálního sněmu (*General Assembly*)² Skotské církve výrazně vystupovat. Výsledkem vnitropolitického napětí se stanou v 18. století dvě secese³. Krize týkající se otázky patronátu přetrvává až do následujícího století a jejím vyvrcholením bude Rozkol v roce 1843.

¹ V anglické literatuře je odtržení známe jako *Disruption*, což se da překládat jako narušení, přerušování. V našem případě budeme používat slovo rozkol.

² Generální sněm (*General Assembly*) je nejvyšším soudem Skotské církve. Slučuje soudní, legislativní a administrativní funkce.

³ Tento pojem vychází z latinského slovesa *secedere*, kde *se* znamená „odděleně“ a *cedere* „jít“, tedy odejít ve smyslu vzdálit se z nějakého místa. Latinský pojem *secedere*, z něhož je odvozeno i stávající anglické označení *secession*, znamená v původní verzi jakýkoliv akt oddělení. Až do první poloviny 19. století byl pojem secese spojován především s odkazy na krizi antické římské republiky či s nepolitickým významem

Současně s tím je spojeno postupné vytváření dvou skupin, umírněných (*Moderates*) a evangelikálů (*Evangelicals*, případně *Popular Party*) v rámci Generálního sněmu Skotské církve, které hrály důležitou úlohu ve formování Svobodné skotské církve, a to především v posledních deseti letech před Rozkolem. Zároveň se pohybujeme v době, kdy dochází k přeměně společenského myšlení a vnímání. Ať už to byl v 18. století vliv osvícenství nebo v 19. století silná urbanizace a industrializace, což přispělo ke změně společenských struktur a náboženské pluralitě. Všechny tyto záležitosti musely mít určitý dopad na níže popisované události. Z tohoto důvodu je nutné zasadit proces oddělování Skotské církve do celkového společenského vývoje Skotska.

Práci jsem rozdělil na tři hlavních částí. Nejdříve jsem se zabýval stručnou charakteristikou obou forem duchovní správy a krátce náboženským vývojem ve Skotsku. A dále jsem vysvětlil význam a podstatu patronátu. Ve druhé části jsem se věnoval zavedení presbyteriální duchovní správy, přijetím patronátního zákona a dílčími odtrženími v letech 1733 a 1761. Na závěr jsem vykreslil dvě skupiny vzniklé v rámci Skotské církve. Obě tyto části byly nezbytné pro pochopení událostí, které se odehrály v rámci „desetiletí konfliktů“ a porozumění některých pojmů týkajících se tématu.

Ve třetí části, skládající se ze 3. a 4 kapitoly, jsem nejdříve představil pozadí doby, ve které se konflikt odehrával. Dále jsem vysvětlil význam Zákona o zamítnutí a Zákona o modlitebnách, které hrály v tomto období ústřední úlohu. V souvislosti s tím jsem vylíčil průběh „desetiletí konfliktů“ ohraničenými lety 1834-1843 a samotný okamžik Rozkolu.

Výsledky své práce jsem se nakonec pokusil zhodnotit především k otázce vlivu a dopadu patronátního zákona na vytvoření Svobodné skotské církve. A dále důvody a způsob, jakým do něj zasáhly obě již zmíněné skupiny.

Ve své práci jsem se rozhodl použít několik historických metod. Nejdříve metodu indukce, použitou v celé šíři práce. Díky ní jsem postupoval problémově. Určil jsem klíčové jevy, tedy patronát a skupiny, které hrály v průběhu práce důležitou úlohu a s nimi jsem postupně

ve smyslu „odloučení duše od těla“ anebo „odchod z jedné místnosti budovy do jiné“. V oblasti sociálního života znamenala secese odpadlictví od jakéhokoliv typu lidského společenství. Pojem secese nabyl v Evropě náboženské konotace ve 30. letech 18. století. Separatisté, kteří se v roce 1733 oddělili od Skotské církve (*Church of Scotland*) začali sami sebe nazývat *seceders* a stali se součástí secesionistické církve, která užívala výraz secese přes sto let dokonce i ve svém názvu – *Secession Church* Toto náboženské štěpení ve Skotsku připravilo půdu pro vnímání secesionismu v politickém prostředí. Převzato z: Rosůlek, Přemysl. *Politický secesionismus a etické teorie: Allen Buchanan a jeho kritici*. Brno 2014, s. 19.

pracoval a dále je ke vztahu k problému přesněji specifikoval. Dále metodu komparace, kterou jsem využil v porovnávání charakteristických rysů skupin vytvořených v rámci Skotské církve. A konečně metodu syntézy, díky níž jsem celou problematiku komplexně zhodnotil, zodpověděl na výše zmíněné základní teze, a vytvořil celkový závěr.

PRAMENY A LITERATURA

K tématu Svobodné skotské církve existuje v anglofonním prostředí celá řada pramenů a literatury. V odborné literatuře (publikace a články) je patrná nepřehlédnutelná zaujatost podstatné části autorů k uvedenému tématu, která se však zhruba od 70. let minulého století vytrácí a přináší na téma nestranný pohled.

Prameny

Mezi základní prameny k tématu Svobodné skotské církve řadím *Acts of the General Assembly of the Church of Scotland, 1688-1842* (zkráceně AGA)⁴ a dále *Acts of the General Assembly of the Free Church of Scotland, 1843-1847* (zkráceně AGAFC).⁵ Jedná se o prameny institucionální povahy obsahující nařízení či rozhodnutí Generálního sněmu Skotské církve, případně Svobodné skotské církve. K dalším pramenům, rovněž institucionální povahy patří *The Records of the Parliaments of Scotland to 1707* (zkráceně RPS)⁶ obsahující veškeré zákony vydané skotským parlamentem v letech 1424 až 1707. Zároveň bych k typům tohoto pramene zařadil ještě publikaci *English historical documents 1660-1714*⁷, která sdružuje prameny (zákony a nařízení) z období uváděném v názvu publikace. Dalším typem pramene úředního charakteru, jenž má po obsahové stránce evidenční funkci jsou zprávy (*reports*) z některých případů odehrávajících se v průběhu konfliktu, které blíže osvětlují průběhy těchto případů. Mezi ně patří *Report of the Auchterarder case*⁸, *Report of the Lethendy case*⁹ a *Report of the Stewarton case*¹⁰. Mimoto jsou v práci použity prameny osobní povahy, konkrétně se jedná o paměti, které však svou formou zpracování spadají k pramenům vyprávěcím. Mezi takové patří především *Memoir*

⁴ *Acts of the General Assembly of the Church of Scotland, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843.

⁵ *Acts of the General Assembly of the Free Church of Scotland, 1843-1847*. Edinburgh: John Greig, 1843–1847.

⁶ Brown, Keith M., Roland Tanner, and Alastair J. Mann. *The Records of the Parliaments of Scotland to 1707*. St. Andrews: University of St. Andrews, 2007. Internet resource.

⁷ Browning, Andrew. *English historical documents 1660-1714*. London: Eyre, 1953.

⁸ Kinnoull, Thomas R. H.-D, Robert Young, and Charles Robertson. *Report of the Auchterarder Case: The Earl of Kinnoull, and the Rev. R. Young, against the Presbytery of Auchterarder*, two volumes. Edinburgh: Adam and Charles Black, 1838.

⁹ Robertson, Charles Gordon (ed.), *Report of the Proceedings of the Court of Session in the Lethendy Case, the Rev. Thomas Clark ... against the Presbytery of Dunkeld and the Rev. Andrew Kessen*. Edinburgh: Blackwood & Sons, Edinburgh, 1839.

¹⁰ Bell, John Montgomery et al. (eds), *Report of the Stewarton Case, William Cuninghame and others ... against the Presbytery of Irvine*. Edinburgh: Saunders & Benning, London, 1843.

of Norman Macleod¹¹, *Memoirs of Thomas Chalmers*¹², anebo *Disruption Worthies*¹³, která představuje hlavní postavy Svobodné skotské církve. Nakonec bych k těmto pramenům přiřadil ještě tj. výpovědi (memoáry) reprezentované *Annals of Disruption*¹⁴.

K tématu existují také nevydané prameny, k nim patří především noviny¹⁵, které podporovaly Svobodnou skotskou církev. Myslím si, že k tématu naší práce nejsou zcela potřebné, ačkoliv by bylo jistě zajímavé zkoumat, jak celou záležitost kolem vzniku Svobodné skotské církve vnímaly.

Literatura

Situace ohledně historického zhodnocení a odborné literatury na toto téma je dle mého názoru na velice kvalitní úrovni.¹⁶ Dnes se můžeme opřít především o práce tří autorů vzniklých nedlouho po Rozkolu a zastupujících umírněné¹⁷, evangelikály¹⁸ a střední skupinu¹⁹, z nichž každý ospravedlňuje postavení a politiku svých skupin přijatých v období Rozkolu. Z interpretačního hlediska jsou tedy publikace poněkud zaujaté, ale z hlediska faktografie jsou na zdařilé úrovni. Nesmíme však opomenout publikace věnující se odtrženým skupinám od Skotské církve v 18. století reprezentované pracemi Thomsona²⁰ a McKerrowa²¹, které rovněž glorifikují důvody odtržení svých denominací vůči Skotské církvi. I v tomto případě je tedy potřeba si dávat pozor na jistou zaujatost a čerpat pouze faktografii. Výše zmíněné publikace jsou sice zařazeny zde, ale je rovněž možné je zařadit mezi prameny, neboť vypovídají o době, kdy vznikly. Výjimkou je z tohoto období pouze práce Cunninghama²², která se váže k období Rozkolu, na které autor nahlíží nezaujatým způsobem. Výše uváděné publikace však sledují pouze náboženský rámec celého problému,

¹¹ Macleod D., *Memoir of Norman Macleod D. D.* London: Daldy, Isbister & Co., 1876.

¹² Hanna, William, *Memoirs of the life and writings of Thomas Chalmers*, four volumes, Edinburgh: Constable, 1849–54.

¹³ Wylie, James Aitken (ed.), *Disruption Worthies: A Memorial of 1843*, Edinburgh 1881.

¹⁴ Brown, Thomas. *Annals of the Disruption*. Edinburgh 1893.

¹⁵ Uvádím pouze výčet: *The Scottish Guardian* (Glasgow), 1832-1860; *The Witness* (Edinburgh), 1840-1861; *The Banner* (Aberdeen), 1840-1845).

¹⁶ Bliže článek *The Disruption: a century and half of historical interpretation*, ze kterého čerpám podrobnější informace k vývoji interpretace tématu – Withrington, D. J. *The Disruption: a century and half of historical interpretation. Records of Scottish Church History Society*, vol. 25, 1998, s. 101–128.

¹⁷ Bryce, James. *The Church of Scotland, 1833-1843*. Edinburgh 1850.

¹⁸ Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849.

¹⁹ Turner, Alexander. *The Scottish Secession of 1843*. Edinburgh 1859.

²⁰ Thomson, Andrew. *The Origin of the Secession Church*. Edinburgh 1848.

²¹ McKerrow, John. *History of the Secession Church*. Edinburgh 1848.

²² Cunningham, John. *The Church History of Scotland: From the Commencement of the Christian Era to the Present Time*. Edinburgh: J. Thin, 1882.

což se nemění ani v následujících letech. Příkladem jsou i práce Walkera²³ či Blaikieho²⁴, které byly vydány k 50. výročí Rozkolu.

Další autoři jako Brown²⁵, Mathieson²⁶, Fleming²⁷ nebo Campbell²⁸ se ve svých pracích zabývají vždy určitým úsekem dějin Skotské církve, který však zahrnuje i období Rozkolu. Ovšem stejně jako jejich předchůdci se i oni dívají na problém pouze z náboženského úhlu pohledu.

Ke stému výročí Rozkolu, v roce 1943 vyšly další dvě publikace. První, od Watta²⁹ se věnuje nejenom Rozkolu samotnému, ale poprvé se věnuje i osobnosti Thomase Chalmerse, který je s těmito událostmi významně spojen. Není však obecně pokládána za nijak oslňující práci. Další je práce G. D. Hendersona³⁰ popisující období Rozkolu a zároveň je poděkováním za unii z roku 1929, jejímž sepsáním byl autor pověřen od Generálního sněmu. Ačkoliv se může zdát, že se autor snaží glorifikovat období Rozkolu, není tomu tak. Naopak je k němu nestranný a nijak ho nevyzdvihuje. U příležitosti čtyřstého výročí reformace, která zásadně ovlivnila skotskou církev, byla v roce 1960 vydána publikace *A Church History of Scotland*³¹. Autor ve své publikaci pracoval s celkovým přehledem skotských církevních dějin, nicméně ve stručnosti, ale s velkým zájmem a nezaujatě, popisuje „desetiletí“ před Rozkolem a jeho výsledky. Autor vyjádřil nad Rozkolem politování, že se jedná o neštěstí, které bylo způsobeno zatvrzelostí hlavních aktérů, vyjádřenou jejich povahou a silou jejich argumentů, i přesto mu připouští velký význam, jakožto prostředku oživení a posílení presbyterianismu v pozdějším 19. století ve Skotsku. U autora je tudíž patrná jistá malá známka revizionistického smýšlení o problému.

Zhruba od 60., výrazněji však od 70. let je patrná proměna postojů k tomuto tématu. Z náboženského pohledu na téma přechází autoři k širšímu společenskému dopadu tématu na společnost. Zařadit zde můžeme již práci *The Church and Scottish Social Development, 1780-1870*³² zabývající se záležitostmi, které podnítily vypuknutí Rozkolu, a které ovlivnily

²³ Walker, Norman M. L. *Chapters from the History of the Free Church of Scotland*. Edinburgh 1895.

²⁴ Blaikie, William Garden. *After fifty years or Letters of a grandfather on occasion of the jubilee of the Free Church of Scotland in 1893*. London: Nelson, 1893.

²⁵ Hume Brown, P. *History of Scotland*. Cambridge 1909.

²⁶ Mathieson, W. L. *Church and Reform in Scotland, 1797-1843*. Glasgow 1917.

²⁷ Fleming, J. R. *A History of the Church in Scotland, 1843-1874*. Edinburgh 1927.

²⁸ Campbell, A. J. *Two Centuries of the Church of Scotland, 1707-1929*. Paisley 1930.

²⁹ Watt, Hugh. *Thomas Chalmers and the Disruption*. Edinburgh 1943.

³⁰ Henderson, G. D. *Heritage: a study of the Disruption*. Edinburgh 1943.

³¹ Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988.

³² Mechie, S. *The Church and Scottish Social Development, 1780-1870*, London 1960.

vývoj společenské prosperity. Dalším důležitým příspěvkem k tématu se stala práce Drummonda a Bullocha³³, jejichž dva svazky knih zahrnují období od roku 1688 až 1874. Jeden z kritiků k publikacím vyjádřil názor, že šlo spíše o pokus vytlačit interpretaci o Svobodné skotské církvi ze skotských církevních dějin. Další z kritiků shrnul mínění obou autorů o Rozkolu, jako o neštěstí. I z mého osobního pohledu je v těchto publikacích patrná jistá roztříštěnost, od které se však lze odprostit, aby bylo z knih možné čerpat důležitá fakta a informace k tématu. V 80. letech 20. století publikoval k tématu zajímavou práci F. Lyall³⁴, který přispěl k tématu fundovaným právnickým popisem a analýzou církevně-státních vztahů ve Skotsku od dob reformace až dodnes. Tato kniha byla nedávno revidována v novém vydání.³⁵ Ve stejném období byla vydána i publikace *The Transforming of the Kirk*³⁶, která předkládala v přehledné formě rozdílné společenské proměny viktoriánského Skotska, které souvisely s Rozkolem, a bylo jim nutno porozumět. Mimo výše uvedené publikace se objevují i takové, jejichž snahou je zasadit období Rozkolu do širšího politického kontextu. Mezi autory těchto prací patří především I. G. C. Hutchinson³⁷ a M. Fry³⁸ Lepšího zpracování doznala též osoba Thomase Chalmerse, kterému se věnoval S. J. Brown³⁹, který ve své publikaci jeho postavu důkladněji rozklíčoval, jako muže a kněze, jeho myšlenky a ambice, a jeho postavení k Rozkolu.

V současnosti existují publikace, které shrnují výše zmíněné poznatky, a podávají na téma nestranný pohled. Mezi tyto práce patří *Scotland in the Age of Disruption*⁴⁰, která se zabývá politicko-společensko-náboženským dopadem Rozkolu. Jako příklad lze uvést vliv Rozkolu na tehdejší politickou scénu, případně vliv Rozkolu na další evropské země. Další knihou či spíše brožurou je *The Ten Years' Conflict and the Disruption: an overview*⁴¹, která rovněž podává shrnující pojednání o tématu neotřelým způsobem. Nejnovější publikací, která k tématu v nedávné době vyšla je *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of*

³³ Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1688-1843*. Edinburgh 1973. a Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1843-1874*. Edinburgh 1975.

³⁴ Lyall, F. *Of Presbyters and Kings: church and state in the law of Scotland*. Aberdeen 1980.

³⁵ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016.

³⁶ Cheyne, A. C. *The Transforming of the Kirk: Victorian Scotland's religious revolution*. Edinburgh 1983.

³⁷ Hutchinson, I. G. C. *Political history of Scotland 1832-1924: parties, elections and issues*. Edinburgh 1986.

³⁸ Fry M. *Patronage and Principle: a political history of modern Scotland*. Aberdeen 1987.

³⁹ Brown, S. J. *Thomas Chalmers and the Godly Commonwealth in Scotland*. Oxford 1982.

⁴⁰ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993.

⁴¹ Cheyne, A. C. *The Ten years' conflict and The Disruption: An Overview*. Edinburgh 1993.

*the Disruption of 1843*⁴², ve které autor do hloubky pojednává a analyzuje právní a ústavní otázky, které vyplývaly z Rozkolu a popisuje celý „příběh“.

Z nabízeného přehledu literatury, která se věnovala Rozkolu a dění kolem něj, je u některých autorů uváděných prací patrné jisté zaujetí, Rozkol kritizují a označují případné chyby, které ho způsobily. Mezi ně patří například pochybnosti nad logikou politiky evangelikální skupiny, dále skutečnost, že angličtí členové parlamentu nemohli pochopit význam a okolnosti skotského problému a mnohé další. Až postupem let, lepší analýzou pramenů a výzkumem tématu se vytvořil jistý konsensus, jak na celou záležitost nazírat. Autoři v dnešní době obecně tvrdí, že Rozkol byl způsoben, obdobím po sjednocení Anglie a Skotska po roce 1707, ale rovněž i „desetiletím“ konfliktů, na kterých se ukázala, rozdílnost vztahů mezi skupinami v církvi, přístup britské politické scény k celé záležitosti i politické a náboženské změny v monarchii v 1. polovině 19. století.

Ačkoliv je odborné literatury k tématu velké množství, rozhodl jsem se využít jednak pouze nejvýznamnější z výše jmenovaných publikací. K tomuto kroku mě vedla skutečnost, že bude lépe vybrat publikace v nichž autoři zastávají zaujatý postoj k tématu. Domnívám se, že díky nim je možné na celé téma nahlédnout mnohem hlouběji a přesněji tak rekonstruovat celý „příběh“. V tomto ohledu se budu opírat především o práce Bryce, Buchanana a Turnera, které budou užity především ve 4. a 5. kapitole. Totéž platí i o dílech Thomsona a McKerrowa, které použiji ve 3. kapitole. Z dalších podobně laděných publikací využívám prací Bullocha a Drummonda, které jsou využity v celém rozsahu práce.

Dále již pracuji s publikacemi, které na probírané téma podávají nestranný pohled. K přehledu o skotské episkopální církvi využívám *A short history of the episcopal church in Scotland*⁴³, která ve stručnosti popisuje vývoj episkopalistů. Dále použiji publikaci *William III, the Stadholder-King: A Political Biography*⁴⁴, která se věnuje osobnosti Viléma II. Oranžského a *Scottish Presbyterians and the Act of Union 1707*⁴⁵, která přibližuje postavení presbyteriánů od Slavné revoluce po vznik Unie, a dále *A church history of Scotland*. K 4. a 5. kapitole, které jsou stěžejní, využiji publikace *Church and State in Scotland*:

⁴² Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008.

⁴³ Goldie, F. *Short History of the Episcopal Church in Scotland*. London 1951.

⁴⁴ Troost, Wouter. *William III, the Stadholder-King: A Political Biography*. New York: Routledge, 2017.

⁴⁵ Stephen, Jeffrey. *Scottish Presbyterians and the Act of Union 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

Developing law, The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843 a *Scotland in the Age of the Disruption*. K náhledu na politickou scénu tohoto období využívám publikaci *Political history of Scotland 1832-1924: parties, elections and issues*. Pro vztah náboženství a společnosti v tomto období jsem využil práci *Religion and Society in Scotland since 1707*⁴⁶. Mimo rámec těchto publikací, zde na tomto místě musím uvést *Dictionary of Scottish Church History and Theology*⁴⁷, která posloužila pro práci jako nepostradatelná příručka a zdroj informací, bez které bych si nemohl obejít. K tématu rovněž vyšlo několik článků, které jsem sice v úvodu literatury k tématu necharakterizoval, nicméně je na místě tu některé z nich zmínit, neboť i ony mají svůj vliv na danou problematiku. Upozorním pouze na ty, které by při zkoumání tohoto tématu neměly být opomenuty, a které mne oslovily, a to především díky svému hlubšímu rozboru určitého problému, který se v souvislosti s tématem objevil. Jedná se především o *The Disruption and British Politics 1834-43*⁴⁸, kde obsahem článku je vztah britských politiků k Rozkolu, *The making of the Veto Act 1833-34*⁴⁹, který pojednává o vytváření Zákona o zamítnutí, *William II and the Settlement of Religion in Scotland, 1688-1690*⁵⁰, který pojednává o vztahu Viléma k náboženské situaci v letech 1688-1690 a *From Protest to Reaction: The Moderate Regime in the Church of Scotland*⁵¹, jehož smyslem je charakterizovat umírněnou skupinu skotské církve a poskytnout náhled do jejich myšlenek.

Kromě uvedených publikací a článků k tématu, bylo zapotřebí si udělat alespoň orientační obrázek o Skotsku v tehdejší době. Z tohoto důvodu doporučuji *Scotland: A History*⁵² a *A History of Scotland*⁵³. V českém překladu pak *Dějiny Skotska*⁵⁴. V neposlední řadě byly užitečnými knihami *Oxford companion of Scotland modern history*⁵⁵, *Scottish*

⁴⁶ Brown, Callum B. *Religion and Society in Scotland since 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.

⁴⁷ Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993.

⁴⁸ Machin, G. I. T. "The Disruption and British Politics 1834-43." *The Scottish Historical Review*, 1972, vol. 51, no. 151, s. 20–51.

⁴⁹ Withrington, Donald J., The making of the Veto act, 1833-1834, *Scottish Church History Society*, 1998, s. 101–128.

⁵⁰ Glassey, L. K. J. William II and the Settlement of Religion in Scotland, 1688-1690. *Records of Scottish Church History Society*, vol. 23, 1989, s. 317–329.

⁵¹ Phillipson, N. and Mitchinson, R. Scotland in Age Improvement. *From Protest to Reaction: The Moderate Regime in the Church of Scotland, 1752-1805*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996.

⁵² Wormald, Jenny. *Scotland: A history*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

⁵³ Mitchinson, Rosalind. *A history of Scotland*. London: Routledge, 2002.

⁵⁴ Wormald, Jenny. *Dějiny Skotska*. Praha 2007.

⁵⁵ Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014.

*Enlightenment*⁵⁶, *Scottish nation 1700-2000*⁵⁷, anebo *History of everyday life in Scotland, 1800 to 1900*⁵⁸, ze kterých čerpáme širší informace k tématu, a v některých případech se opíráme o jejich teze, které jsou v práci použity.

⁵⁶ Broadie, Alexander. *The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

⁵⁷ Devine, T. M. *The Scottish Nation, 1700–2000*. London: Penguin Books, 1999.

⁵⁸ Griffiths, Trevor. a Graeme, Morton. *History of everyday life in Scotland, 1800 to 1900*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.

1 STRUČNÝ VÝVOJ SKOTSKÉ CÍRKVE (1560-1688)

Dříve než přistoupím k výkladu vzniku Svobodné skotské církve v roce 1843, je potřeba nahlédnout dále do minulosti, konkrétně do období reformace a stručně vyložit vývoj Skotské církve od tohoto období až po Slavnou revoluci. Považuji to za nutné, neboť bez pochopení událostí, které se v tomto období odehrály a pojmů (patronát), jichž zde bude užito by nebylo možné výklad dále uskutečnit.

1.1 Formování Skotské církve do Slavné revoluce

Reformace byla obdobím výrazných sociálních a politických změn, ale také proměn intelektuálních. Skotská reformace⁵⁹ byla ovlivněna druhou generací reformátorů, především francouzským teologem a právním učencem Janem Kalvínem. Nicméně první „mučedníci“ jsou spojení již s učením Martina Luthera, který v roce 1517 ve Wittenbergu, uveřejnil 95 tezí, které kritizovaly tehdejší katolickou církev. Ve Skotsku si jeho myšlenky osvojil například Patrick Hamilton⁶⁰, který v Německu studoval a v roce 1528 byl umučen v St. Andrews, dále pak George Wishart.⁶¹

Klíčovou postavou se stal John Knox, který se výrazně zasloužil o zformování a upevnění Skotské církve. Narodil se kolem roku 1513 v Haddingtonu a patrně vystudoval univerzitu v St. Andrews a byl vysvěcen na kněze. Ve 40. letech 16. století zastával funkci domácího učitele u řady nižších vlivných šlechticů, u nichž souzněly reformační myšlenky. Po seznámení s protestanským kazatelem Georgem Wishartem se Knox obrací na protestanskou víru. Po smrti Wisharta káže Knox v St. Andrews, a to až do doby, kdy je pevnost napadena francouzskými vojáky v červenci 1547. Knox poté stráví asi 19 měsíců na francouzských galejích. Po propuštění v roce 1549, odchází dobrovolně na dalších deset let do exilu a působí v Anglii, Německu a v Ženevě. Po svém návratu v roce 1559 se ihned zapojuje do podpory sesadit katolickou regentku Marii de Guise⁶², která se opírala o katolickou hierarchii a k boji proti protestantismu si pozvala francouzské posily. Stoupenci reformace si na pomoc pozvali Angličany. Skotsko se tak stalo jevištěm anglo-francouzského soupeření. Vítězství se brzy přechýlilo na stranu protestantů, výrazem toho byl edinburský mír (1560), dle

⁵⁹ Bliže o skotské reformaci: Cowan, I. B., *The Scottish Reformation: Church and Society in Sixteenth Century Scotland*. London 1982., Donaldson G. *The Scottish Reformation*. Cambridge 1960.

⁶⁰ Bliže: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 390–391.

⁶¹ Bliže: Tamtéž, s. 877.

⁶² Byla druhou manželskou skotského krále Jakuba V. a matkou Marie Stuartovny.

kterého se Anglie a Francie zavázaly k politice neintervence ve Skotsku. V srpnu téhož roku přijal skotský parlament reformační zákony společně s vyznáním víry a dalšími dokumenty (*Kniha disciplíny a Kniha společného řádu*), které ukotvovaly v království kalvinisticky orientované presbyteriánství. Skotští presbyteriáni se ihned dostali do konfliktu s novou královnou Marií Stuartovnou, která se vrátila z Francie po smrti svého manžela Františka II. Marie totiž odmítla výše zmíněné dokumenty uznat, což vytvořilo nepřetržitý konflikt mezi ní a reformovanou aristokracií, který vyvrcholil v letech 1563-1564 a opět znovu v letech 1566-1567. I to vedlo Marii k tomu, aby abdikovala ve prospěch svého syna Jakuba a uchýlila se pod ochranu k anglické královně Alžbětě I. Marie se však nikdy výslovně nevzdala svých nároků na anglický trůn, a proto v ní Alžběta viděla nebezpečí. Což zesilovala skutečnost, že Marie byla katoličkou. Nakonec došlo k obvinění Marie ze spolčení s protialžbětinskou opozicí a v únoru 1587 byla popravena.⁶³

Co se týče J. Knoxe s jeho jménem je dále spojeno vytvoření První knihy disciplíny (*The First Book of Discipline*), jakožto jednoho ze základních dokumentů skotské reformace, který byl navržen jako prohlášení o doktríně, a organizaci reformované církve. Dále je jeho jméno spojeno se Skotskou konfesí víry (*Scots Confession of Faith*, 1560)⁶⁴, kterou sestavil společně s dalšími šesti osobami stejného křestního jména.⁶⁵ Tento dokument obsahuje 25 článků, které se zabývají Bohem, stvořením, hříchem, vírou, církví a svátostmi, a vysvětluje tedy v co reformovaná církev věřila. Používána byla až do roku 1647, kdy byla nahrazena Westminsterskou konfesí víry (*Westminster Confession of Faith*).

V roce 1574 se vrací z Ženevy do Skotska teolog Andrew Melville, který byl „skutečným architektem“ skotské reformace. Vyučoval na univerzitách v Glasgow a St. Andrews, kde se stal známým jako odborník na klasické a orientální jazyky. Podařilo se mu vytvořit anti-episkopální hnutí, které se snažilo odstranit řadu funkcí, které si osvojily jednotlivé správní orgány episkopální správy. K vyřešení této situace Melville zformuloval Druhou knihu disciplíny (*Second Book of Discipline*), která byla schválena Generálním sněmem v roce 1578. Tato práce byla rozhodující ve vývoji Skotské církve, jelikož obsahovala základní prvky presbyterianismu. Druhá kniha disciplíny odsuzovala episkopát na základě špatného zacházení a jasně vysvětlovala presbyteriální doktrínu, jejíž principem byla rovnost

⁶³ Wormald, Jenny. *Dějiny Skotska*. Praha 2007, s. 103–108.

⁶⁴ RPS, A1560/8/3. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/A1560/8/3>.

⁶⁵ Seznam těchto mužů: John Knox, John Willock, John Winram, John Spottiswoode, John Row a John Douglas.

duchovních a správa prostřednictvím církevních soudů.⁶⁶ I přesto pokračovalo soupeření mezi presbyteriální a episkopální formou duchovní správy. Jakub VI. usiloval o kontrolu církve, jelikož to byla hlavní alternativní moc v království. Politické důvody ho však přinutily přijmout mnoho církevních požadavků. V roce 1579 bylo znovuustaveno zřízení protestantské církve (*Church Act*)⁶⁷, dále pak Zákon o církevní pravomoci (*Church Jurisdiction Act*)⁶⁸, který znovuzavedl soudní pravomoc církve. O dva roky později král a okruh lidí kolem něj zastávali tzv. negativní vyznání (*the Negative Confession*), odmítající veškeré doktríny, které jsou v rozporu s Konfesí víry. I přesto byly v roce 1584 schváleny tzv. špinavé zákony (*Black Acts*)⁶⁹, které odsoudily presbyterianismus, potvrdily pravomoci biskupů, a také svrchovanost krále nad všemi záležitostmi (i náboženskými). Dočasné Melvillovo vítězství následovalo zrušením těchto zákonů parlamentem z roku 1592, kdy byl fakticky schválen presbyterianismus.⁷⁰

Proti tomu se postavil Jakub VI.⁷¹, který se pokoušel i nadále prosadit episkopální církevní správu, což se mu podařilo na Generálním sněmu v roce 1610. O dva roky později skotský parlament episkopální formu církevní správy ratifikoval.⁷²

V roce 1618 schválil Generální sněm v Perthu liturgické změny tzv. pět článků z Perthu (*The Five Articles of Perth*)⁷³, které posunuly skotskou církevní organizaci blíže k anglikánskému modelu. Během 20. let 17. století vytvořili presbyteriánští duchovní a laici, stojící v opozici vůči těmto změnám, menší skupiny, které se tajně setkávaly k modlitbám nebo čtením Bible. Po smrti Jakuba VI. v roce 1625, nastoupil na skotský trůn jeho syn Karel I. Ten přistupoval k církevní politice poněkud odlišně než jeho otec. Nařídil, aby byla používána modifikace Knihy obecných modliteb. Ačkoliv byla mezi skotskými biskupy populární, odpor byl ze strany presbyteriánů, kteří to chápali jako snahu o pronikání do jejich vlastních církevních záležitostí.

⁶⁶ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 11.

⁶⁷ RPS, 1579/10/21. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1579/10/21>.

⁶⁸ RPS, 1579/10/22. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1579/10/22>.

⁶⁹ Blíže: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 78.

⁷⁰ RPS, 1592/4/26. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1592/4/26>.

⁷¹ Na averzi vůči presbyterianismu poukázal ve své knize *Basilikon Doron* (1599).

⁷² Goldie, F. *Short History of the Episcopal Church in Scotland*. London 1951, s. 2–5.

RPS, 1612/10/8. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1612/10/8>.

⁷³ Skotský parlament tyto články ratifikoval až v roce 1621.

RPS, 1621/6/13. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1621/6/13>.

Pnutí mezi přívrženci církevní správy episkopální a presbyteriální vyvrcholilo v roce 1637, kdy došlo k veřejnému odporu proti Koruně, z čehož vyplynul návrh Slavné dohody (*National Covenant*) v roce 1638, který požadoval znovuzavedení presbyteriální církevní správy. Na Generálním sněmu v Glasgow byla episkopální forma organizace ve Skotsku zrušena a biskupové exkomunikováni.

Mezitím se v Anglii pokoušel canterburský arcibiskup William Laud posílit biskupský systém a provést změny v oblasti bohoslužeb či výzdoby kostelů. Celá záležitost byla doprovázena necitlivou politikou proti radikálnějším klerikům, což mohlo mít za následek válečnou konfrontaci. Ve Skotsku měl tento pokus za cíl zničit skotský presbyterianismus a napojit Skotsko na anglikánskou církevní organizaci. To přinutilo obě skupiny se spojit a krále donutilo se podvolit. V roce 1643 došlo k setkání ve Westminsterském opatství (*Westminster Assembly*), aby s mandátem parlamentu jednali o věroučné, organizační i liturgické jednotě, které však nebylo nikdy dosaženo.

Jelikož v tu dobu probíhala v Anglii mezi králem a parlamentem občanská válka, obrátil se parlament na pomoc do Skotska. Vznikla tak anglo-skotská dohoda Slavný spolek a dohoda (*Solemn league and Covenant*), jejímž obsahem byla vojenská pomoc, kterou požadovala Anglie, ale také požadavek náboženské jednoty, což požadovalo Skotsko, a jehož cílem bylo ochránit reformovanou Skotskou církev, a reformovat církev Anglie a Irska, aby všechny tři měly stejnou církevní správu, náboženské přesvědčení (víru) a zbožnost.

Po podepsání smlouvy poslali Skotové armádu na pomoc parlamentu v Anglii. Mezitím byl Karel I. zajat skotskou armádou a předán anglickému parlamentu v roce 1647. O dva roky později byl obviněn z velezrady a popraven. Moc nad Anglií, Skotskem a Irskem převzal Oliver Cromwell. Po jeho smrti v roce 1658, nastoupil v roce 1660 na trůn syn Karla I., Karel II., čímž došlo k restauraci Stuartovců.⁷⁴

S osobou Karla II. jsou spojeny především dvě záležitosti. První z nich je spojena se silnou perzekucí skotských předáků dohody, druhá je spojena s Odvolacím zákonem (*Act Rescissory*)⁷⁵ z roku 1661, který zrušil právní předpisy z let 1640-1648, a v podstatě i zákony od roku 1633. Mnoho presbyteriánů, především na jihozápadě země se tlaku nepodrobilo a začalo vytvářet tajné skupiny, které pokračovaly v presbyteriánském styku. Koruna na ně pohlížela s nedůvěrou a vnímala je jako zárodek politického povstání. Na stálý tlak

⁷⁴ Od roku 1649 byl skotským králem.

⁷⁵ RPS, 1661/1/158. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1661/1/158>.

presbyteriáni odpovíděli vojenskými revoltami v letech 1666 a 1679. Ačkoliv byly ihned potlačeny, většina skotského obyvatelstva i nadále pokračovala v odporu. Během tzv. vražedného období (*killing time*) v 80. letech 17. století, byli předáci dohody i nadále pronásledováni a zaplatili za odpor svým životem.

Po smrti Karla II. v roce 1685 usedl na anglický trůn jeho bratr vévoda z Yorku, v Anglii jako Jakub II., ve Skotsku jako Jakub VII., který byl římskokatolického vyznání.

Ve stejném roce bylo proti Jakubovi VII. vedeno spiknutí vedené hrabětem z Argyllu, které bylo poraženo a vévoda byl v červnu 1685 popraven. Z Jakubovy politiky těžili především disenteři a katolíci, což znepokojovalo ostatní náboženské denominace. Celá záležitost byla ještě komplikovanější, když se Jakubovi v červnu 1688 narodil syn, což by znamenalo, že možným nástupcem bude opět osoba římskokatolického vyznání. I tato skutečnost nakonec vedla k vypuknutí tzv. Slavné revoluce, která připravila Jakuba o trůn a zahájila nové období náboženského a politického vývoje.

1.2 Presbyteriánská hierarchie a patronát

Skotská církev byla (a stále je) založena na presbyteriánské duchovní správě, kterou vykonávají presbyteři (laičtí starší). Leží na pomezí mezi episkopálním a kongregacionalistickým typem duchovní správy. Vzniká v průběhu reformace a postupně se rozšiřuje po celé Evropě.

Presbyteriánská struktura byla spravována čtyřmi stupni správních soudů.⁷⁶ Na nejnižší úrovni se nacházely farní kostely tvořené duchovními a laickými staršími (*kirk session*), které byly řídicím orgánem kongregací (*congregation*)⁷⁷ a jejich farností (*parish*). Farní kostely zodpovídaly za udržování společenského řádu, vzdělání a sociální podpory. Nadřazeným stupněm základní farní správy bylo tzv. presbyterstvo (*presbytery*), které sdružovalo několik sousedních farností v dané lokalitě. Celkem jich existovalo 69 a většinou se měsíčně scházely, aby přezkoumaly práci soudů na nejnižší úrovni, a projednaly místní a národní záležitosti. Dalším stupněm byly synody, které se skládaly z duchovního a laického staršího z každé farnosti vevnitř provincie zastupujících několik presbyterstev. Na nejvyšším stupni této hierarchie se nacházel Generální sněm, na němž se scházeli

⁷⁶ V současné chvíli je trojstupňová, neboť v roce 1992 byly zrušeny synody.

⁷⁷ Význam kongregace v tomto případě – Skupina lidí, kteří jsou shromážděni k náboženskému uctívání.

zástupci vybraní z presbyterstev, královských měst a univerzit. Scházel se jednou ročně v Edinburghu, a sloužil jako nejvyšší řídicí orgán, zákonodárné shromáždění, a církevní soud pro duchovní spory na nižších úrovních. Sněm si volil svého předsedu (*moderator*), který svou funkci zastával po dobu jednoho roku.⁷⁸

Jak jsem uvedl výše, dalším typem duchovní správy je episkopální forma.⁷⁹ Má hierarchickou organizaci, kterou si lze nejlépe představit na pyramidě. Dle autority, postupuje od biskupa, ke kněžím a od nich poté ke členům kongregace. Tradiční episkopální církve – římskokatolická, ortodoxní, anglikánská a starokatolická, jsou založeny na apoštolském následnictví. Věří, že jejich biskupové jsou nástupci apoštolů a podílí se na moci a autoritě Krista propůjčenou apoštolům. V tomto systému jsou kněží rozdělení dle důležitosti a síly. Biskupové vlastní plnou posvátnou moc a řídí diecéze složené z několika místních farností. Kněží sdílí v omezené míře posvátnou sílu biskupů a řídí místní kongregace (farnosti) uvnitř diecéze. Pro nedostatek kněží jsou některé farnosti spravovány diákoný, kteří mají omezené pravomoci a spolupracují společně s dozorujícím kněžím. Z velké části je však tradiční episkopální systém definován sdílenou mocí biskupů a kněží. Episkopální forma liturgie a náboženské přesvědčení má mnohem blíže ke katolicismu než ke kalvinismu.

Výše zmíněné typy duchovní správy představovaly ve Skotsku v letech 1560-1690 klíčovou úlohu, neboť mezi nimi dochází k soupeření o to, kterou z těchto forem bude Skotská církev spravována.

Nyní se krátce zmíním o patronátu, jakožto důležité záležitosti směřování Skotské církve, který bude hrát důležitou úlohu především za Slavné revoluce a v následujícím období.

Patronát existoval ve skotské církvi již od vytvoření farního systému ve 12. století. Jednalo se o vlastnické právo, které opravňovalo vlastníka (majitele) uvést kandidáta k farní prebendě, ale nejenom to, šlo například i o nakládání s majetkem kostela. V podstatě každá farnost ve Skotsku měla svého zákonného patrona. Třetinu patronátů vlastnila Koruna, skoro dvě třetiny vlastnila místní aristokracie a panstvo, a nevelký počet vlastnily městské rady nebo univerzity.

⁷⁸ Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 85.

⁷⁹ Je potřeba odlišovat pojem *episcopacy* a *episcopalianism*, *Episcopacy* – systém duchovní správy biskupů. *Episcopalianism* – lze říci, že jde o synonymum ke slovu *episcopacy*, ale užívá se převážně pro odlišení od presbyterianismu.

Ačkoliv První kniha disciplíny z roku 1560 patronát zrušila a dávala kongregacím právo zvolit si svého vlastního duchovního, po roce 1567 byl patronát obnoven. Druhá kniha disciplíny z roku 1578 se na patronát dívala s nedůvěrou. Právo patrona uvést do úřadu duchovního farnosti bylo omezeno, díky čemuž se stala prvořadou vůle lidu. Až do Slavné revoluce, kdy byl patronát zrušen, presbyteriáni oponovali vůči patronátu, který dával Koruně a šlechtě přílišnou moc nad církví.

2 PATRONÁTNÍ ZÁKON A DÍLČÍ VYSTOUPENÍ ZE SKOTSKE CÍRKVE

Slavná revoluce vynesla na skotský trůn Viléma II. Oranžského a jeho choť Marii. Zatímco v Anglii panovník své postavení⁸⁰ v poměrně krátké době stabilizoval, situace ve Skotsku byla mnohem složitější. Sice se mohl opřít o presbyteriány z Nížiny (*Lowlands*), ale nepřátelství obyvatel z Vysočiny (*Highlands*) a katolický resentment, stály proti němu.⁸¹

Během voleb do skotského parlamentu⁸² radikální presbyteriáni za použití síly vyhnali 160 episkopálních duchovních z jejich prebend na jihozápadě Skotska. Když se posléze 14. března 1689 v Edinburghu sešel parlament, kolem tisícovky ozbrojených cameroriánů⁸³ se shromáždilo ve městě a vyvinulo na parlament nátlak, aby podpořil Viléma II. a obnovil presbyteriánské duchovní zřízení. Mimoparlamentní nátlak vycházel ze skutečnosti, že presbyteriáni, kteří se prohlásili za stoupence Viléma II., neměli parlament pod svou kontrolou. Presbyteriáni tuto možnost získali neústupným postojem skotských biskupů a samotného Jakuba VII. Situace skotských biskupů však nebyla beznadějná. Věděli totiž, že Vilém v Anglii zachovával anglikánský duchovní systém, a nechtěl, aby mezi oběma královstvími byly náboženské rozdíly.⁸⁴

Stabilita anglického episkopalismu samozřejmě nahrávala přívržencům episkopalistů ve Skotské církvi, kteří tudíž měli Vilémovu podporu, jelikož ale jejich biskupové i nadále stáli pevně za Jakubem VII., svou šanci postupně promarnili. Znamenalo to, že episkopální přívrženci Jakuba VII. ztratili veškeré šance na svoji možnou roli v parlamentu. Někteří z nich se dokonce obávali, že kdyby se Jakub vrátil, obnovil by svou moc, a tím pádem i katolickou církev. Proto přijali neutrální postoj a zajímali se o to, jaké duchovní vypořádání zajistí Vilém pro Skotsko.

Vilém se však ve skotských náboženských záležitostech zcela neorientoval a zjevně přislíbil svou podporu oběma stranám. Sice vyrůstal pod vlivem Nizozemské církve (*Dutch Church*), která měla presbyteriánskou správu, v náboženských záležitostech byl však Vilém

⁸⁰ V Anglii jako Vilém III.

⁸¹ Kovář, Martin. Poslední léta Stuartovské monarchie (1707-1714). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. roč. 9, č. 3-4, 1998, s. 57.

⁸² Šlo o *Convention parliament*. Slovo *Convention* označuje parlament, který se sešel, aniž by jej svolal panovník.

⁸³ Skupina radikálních skotských covenanterů vedených Richardem Cameronem.

⁸⁴ Troost, Wouter. *William III, the Stadholder-King: A Political Biography*. New York: Routledge, 2017, s. 266.

pragmatikem. Jeho největší obavou bylo zabezpečit náboženské narovnání (*religious settlement*), které by Skotsku přineslo mír a stabilitu. Jedním z důvodů se zdálo být zřízení episkopátu, a tudíž sblížení mezi Anglikánskou a Skotskou církví (*Church of England and Church of Scotland*). Bohužel episkopální problém byl oslaben dvěma záležitostmi. Zaprvé odmítnutím skotských biskupů uznat Vilémův nárok na trůn, a zadruhé otevřenou záštitou v povstání většinou episkopalistů na podporu Jakuba, kterou vedl vikomt Dundee na jaře a v létě roku 1689.⁸⁵

Vraťme se ale zpět do roku 1689. V tomto roce skotský parlament prohlásil 4. dubna trůn za uprázdněný. Posléze bylo rozhodnuto vytvořit návrh nabídnout skotskou korunu Vilémovi a Marii.⁸⁶ Skotský parlament⁸⁷ oběma zaslal ke schválení důležité dokumenty, jakožto základní podmínku pro vyjádření podpory. Jednalo se o Nárok práv (*The Claim of Right*)⁸⁸ a Články stížností (*Articles of Grievances*), jejichž splnění parlament požadoval. Nárok práv načrtával konstituční principy, které stanovily, že monarchou se nemohla stát osoba římskokatolického vyznání, což se vztahovalo i pro zastávání veřejného úřadu. Dále se v dokumentu uvádělo, že by se parlament měl setkávat častěji. Tento dokument šel za rámec anglické Listiny práv (*Bill of Rights*)⁸⁹, a to tím, že tvrdil, že parlament byl oprávněn k sesazení jakéhokoliv panovníka, který porušil zákon. Články stížností požadovaly zrušení Článků lordů (*Lords of Articles*)⁹⁰, což byl jeden ze stálých výborů skotského parlamentu pověřený navrhováním a přípravou zákonů či jejich návrhů.⁹¹ Zároveň prohlašovaly, že Zákon o supremaci (*Act of Supremacy*) byl v rozporu se zavedenou duchovní správou.

Pokud by Vilém a Marie přijali Nárok práv a Články stížnosti, souhlasili by s nezávislostí skotského parlamentu a vytvořením presbyteriálního duchovního systému, ve kterém by Koruna nehrála žádnou roli.⁹² Oba nabídnuté dokumenty však Vilém prostřednictvím svého zástupce hraběte George Melvilla zamítl. Mezitím, v létě 1689 vypuklo již zmíněné povstání

⁸⁵ Glassey, L. K. J. William II and the Settlement of Religion in Scotland, 1688-1690. *Records of Scottish Church History Society*, vol. 23., 1989, s. 317–329.

⁸⁶ Tamtéž, str. 267.

⁸⁷ Velkou úlohu při formulování dokumentů sehrál tzv. Klub (Club). Více: Halliday, J. The Club and the Revolution in Scotland 1689-1690, *Scottish Historical Review*, XLV, 1966, s. 143–159.

⁸⁸ RPS, 1689/3/108. [online], [cit. 14. září 2017]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1689/3/108>.

⁸⁹ Browning, Andrew. *English historical documents 1660-1714*. London: Eyre, 1953, s. 122–128.

⁹⁰ Zrušeny 8. května 1690.

⁹¹ Stephen, Jeffrey. *Scottish Presbyterians and the Act of Union 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 1–2.

⁹² Troost, Wouter. *William III, the Stadholder-King: A Political Biography*. New York: Routledge, 2017, s. 268.

na Vysočině, které podporovalo bývalého krále Jakuba VII. To Viléma přesvědčilo, že se bez pomoci presbyteriánů nemůže obejít. Vítězství presbyteriánů z Nížiny tuto skutečnost ještě zvýraznilo.

Když se v dubnu 1690 sešel skotský parlament, Vilémovi nezbývalo než požadavky presbyteriánů uznat. Zrušen byl Zákon o svrchovanosti, dále byl nad církví odstraněn světský patronát a episkopalisté⁹³ museli opustit své posty.⁹⁴

Tato situace umožnila, aby se prosadili presbyteriáni, jako podporovatelé a ochránci revoluce. Stalo se tak 7. června 1690, kdy byla potvrzena Westminsterská konfese (*Westminster Confession of Faith*) a založena presbyteriánská církevní správa⁹⁵, a to tak, jak to bylo v zákoně z roku 1592.⁹⁶ Církevní správa byla zajištěna duchovními, kteří byli od 1. ledna 1661 vyhoštěni, a dále těmi duchovními a laickými staršími, kteří se rozhodli ji přijmout. V tom samém roce, 19. července, byl zrušen již zmíněný patronát⁹⁷. Od tohoto okamžiku měli jmenovat nové duchovní, farní dědicové a laičtí starší uvolněné farnosti. Kongregace měla právo s nominací souhlasit či nikoliv. Důvody pro nesouhlas byly předloženy farnostem, které měly poslední slovo.

Období mezi lety 1690 a 1712 (přijetí patronátního zákona) se neslo ve znamení netolerování přívrženců episkopalistů, kteří se snažili i nadále proniknout skrze zvyklosti oficiální církevní struktury. Od roku 1695 sice existovala jistá výjimka, která chránila přinejmenším stovku episkopálních duchovních, kteří nebyli po revoluci zbaveni svých funkcí u kostelů, ale nejednalo se o toleranci ve smyslu episkopální zbožnosti (praxe). Nicméně, zákon z roku 1695 a zmařené návrhy týkající se episkopální tolerance z roku 1703, přijaly to, že se mohlo k presbyteriánské církvi připojit několik episkopálních duchovních. Až do přijetí tolerančního zákona z roku 1712 nebylo legálně uznáno, že episkopalisté byli náboženskou skupinou oddělenou od presbyteriánů, zastávající rozdílné pohledy ve vztahu k svěcení náboženské praxe.⁹⁸

⁹³ Episkopální forma duchovní správy byla zrušena 22. července 1689.

⁹⁴ Kovář, Martin – Poslední léta Stuartovské monarchie (1707-1714). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 9, č. 3-4, (1998,) s. 57.

⁹⁵ Stephen, Jeffrey. *Scottish Presbyterians and the Act of Union 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 3.

RPS, 1690/4/43. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1690/4/43>.

⁹⁶ Zákon (Golden Act) skotského parlamentu, který poprvé založil presbyteriální charakter Skotské církve (Church of Scotland.).

⁹⁷ *RPS*, 1690/4/114. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1690/4/114>.

⁹⁸ Raffé, Alasdair. "Presbyterians and Episcopalians: the Formation of Confessional Cultures in Scotland, 1660-1715." *The English Historical Review*, vol. 125, no. 514, 2010, s. 571.

Domnívám se, že pro Skotsko byla Slavná revoluce mnohem významnější než pro Anglii, neboť umožnila, aby parlament a církve byli na Anglii a Koruně mnohem více nezávislé, než tomu bylo doposud. V průběhu 17. století si anglo-skotské vztahy prošly různými zvraty. Návrhů na vytvoření unie se vyskytlo několik⁹⁹, ale ani jeden z nich neměl potřebnou podporu. Za vlády Viléma II. se návrhy na vytvoření anglo-skotské unie neobjevily. Naopak došlo ke zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi. Přispělo k tomu několik faktorů, z nichž si hlavní místo zaslouží tzv. Glencoeský masakr a aféra kolem tzv. Skotské společnosti (*Company of Scotland*).

Masakr v Glencoe z 13. února 1692 je spojen s povražděním desítek lidí z klanu Alexandra Macdonalda z Glencoe, který odmítl přísahat věrnost Vilémovi, již byl povinen složit do 1. ledna 1692. Ačkoliv Macdonald s jistým zpožděním přísahal, Vilém o tom nebyl informován a schválil trestnou expedici. Následné vyšetřování celého případu nebylo zcela efektivní, a pravděpodobní viníci John Dalrymple, králův rádce pro skotské záležitosti, a jeho agent John Campbell, hrabě z Breadalbane, nebyli potrestáni a vina padla na samotného Viléma.¹⁰⁰

Mnohem příznačnější byla aféra kolem Skotské společnosti. Tato společnost byla založena v roce 1695, a to výhradně pro obchod s Afrikou a Indií. Ačkoliv se k ní anglické obchodní kruhy chovaly přívětivě, netrvalo dlouho a vztahy se zhoršily. Přispěl k tomu pokus skotských obchodníků založit kolonii na Darienské šíji ve Střední Americe.¹⁰¹ Anglická Východoindická společnost okamžitě protestovala proti tomuto konkurentovi a začala ovlivňovat anglický parlament. Vilém byl situací značně nespokojen, neboť Dariénská šíje se nacházela ve španělském koloniálním území, což mohlo Španělsko vnímat jako záminku pro roztržku s Anglií.¹⁰² Panovník se rozhodl zasáhnout a zakázal anglickým obchodníkům, aby neinvestovaly své peníze do společnosti a stejnou měrou apeloval i na další obchodníky, zejména v Amsterdamu a Hamburku. Ačkoliv skotští obchodníci přikládali úpadek společnosti právě zásahům Angličanů, její krach není až tak překvapivý, neboť země neměla dostatečnou ekonomickou základnu. K tomu je třeba připočíst neúrodu z let 1695-1699,

⁹⁹ Návrh z let 1606-1607 (Jakub I.), dále pokus Olivera Cromwella, a tři návrhy (1667, 1670, 1689) po restauraci Stuartovců.

¹⁰⁰ Kovář, Martin. Poslední léta Stuartovské monarchie (1707-1714). *Historický obzor*. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. roč. 9, č. 3-4, 1998, s. 57. Srov. Troost, Wout. *William III., the Standholder-King: A Political Biography*, New York: Routledge, 2005, s. 247.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 57.

¹⁰² Troost, Wout. *William III., the Standholder-King: A Political Biography*, New York: Routledge, 2005, s. 275.

úpadek obchodu, který oslabovala válka s Francií, a určitý podíl protekcionářských opatření ze strany Londýna.¹⁰³

To vše nahrávalo tomu, aby byly anglo-skotské vztahy definitivně přerušeny. Vilém byl však jiného názoru. Obával se znovuoobnovení aliance mezi Skotskem a Francií i případného jakobitského¹⁰⁴ povstání.¹⁰⁵ Ještě několik dní před svou smrtí¹⁰⁶ pravděpodobně inicioval jednání v parlamentu, kterému 28. února 1702 zaslal dopis, odpovědi se však již nedočkal.¹⁰⁷

Údobí neklidných anglo-skotských poměrů zdědila po svém předchůdci také nová královna Anna, která se ujala vlády v roce 1702. Spojení se Skotskem odmítali především toryové, za pravdu jim dávala ekonomická nerovnost mezi oběma zeměmi a „presbyteriánské smýšlení“ Skotů. Především díky strategickým důvodům, kdy v této době válčila Anglie s Francií však bylo spojení se Skotskem nutností. To vše nahrávalo vytvoření unie. Popis vytváření unie mezi oběma zeměmi není předmětem této práce, i přesto bude potřeba se mu krátce věnovat, ale pouze okrajově, neboť jsou pro nás důležité náboženské záležitosti těchto jednání, které jsou pro další pochopení vzniku Svobodné skotské církve nesmírně důležité.

Podmínkou jednání bylo zajištění presbyteriánské duchovní správy Skotské církve, která by nebyla vznikem unie nijak zasažena. Tato skutečnost byla zajištěna dvěma cestami. Nejdříve zákonem z roku 1705, O jmenování skotských komisařů¹⁰⁸, který prohlašoval, že komisaři nebudou jednat o žádných změnách vyznání, disciplíny a správy církve, jak bylo ustanoveno zákonem. To znamenalo, že náboženství nemělo být součástí jednání. Zadruhé, parlament schválil Zákon o bezpečnosti (*Act of Security*)¹⁰⁹, a stanovil, aby byl zařazen do legislativy,

¹⁰³ Kovář, Martin – Poslední léta stuartovské monarchie (1707-1714). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 9, č. 3-4, (1998,) s. 57. Více: Fry, Michael. *The union: England, Scotland and the treaty of 1707*. Edinburgh 2006., Stephen, Jeffrey. *Scottish Presbyterians and the Act of Union 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

¹⁰⁴ Jakobité, je označení pro stoupence anglického krále Jakuba II. Stuarta, který byl svržen Slavnou revolucí. Cílem této skupiny byl návrat Jakuba II. na trůn, případně jeho potomků, které chápali jako „legitimní“. Proběhlo několik povstání na jejich podporu, z nichž nejvýznamnější jsou z let 1715 a 1745.

¹⁰⁵ Kovář, Martin – Poslední léta stuartovské monarchie (1707-1714). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 9, č. 3-4, (1998,) s. 57.

¹⁰⁶ Vilém věnoval před svou smrtí důležitou pozornost také zabezpečení protestantského nástupnictví. Dle tzv. zákona o posloupnosti (*Act of Settlement*) z roku 1701 se měli po smrti jeho samotného, princezny Anny (dcera Jakuba II./VII.) a jejich případných dětí stát dědici anglického trůnu potomci Žofie Hannoverské (vnučka Jakuba I. Stuarta), fakticky Jiří Hannoverský.

¹⁰⁷ Anna byla dcerou Jakuba II./VII.

¹⁰⁸ RPS, 1705/6/194. [online], [cit. 28. dubna 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1705/6/194>.

¹⁰⁹ RPS, 1706/10/251. [online], [cit. 17. března 2018]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1706/10/251>.

a mohla tak vzniknout Smlouva o Unii (*Treaty of Union*).¹¹⁰ Zákon o unii mezi Anglií a Skotskem nakonec vstoupil v platnost 1. května 1707.¹¹¹

Brzy se ukázalo, že zabezpečení Skotské církve nebylo tak účinné, jak by se mohlo na první pohled zdát. Příkladem je případ *Greenshields v Magistrates of Edinburgh* (1710). Přívrženec episkopální formy církevní organizace James Greenshields byl v roce 1690 vysvěcen, nicméně v tom okamžiku byla již episkopální struktura ve Skotsku zrušena. Greenshields ve své duchovní činnosti pokračoval v nezávislé kongregaci v Edinburghu, avšak edinburghští soudci mu pohrozili vězením, pokud nepřeruší své aktivity. Farnost v Edinburghu, která zodpovídala za to, kdo smí či nesmí v její oblasti kázat, zjistila, že Greenshields není oprávněn k tomu, aby zde působil a soudci se pokusili toto zjištění sankcionovat. Nejvyšší civilní soud Skotska (*Court of Session*)¹¹² odmítl zrušit rozhodnutí soudců, a případ se tak dostal do Londýna ke Sněmovně lordů (*House of Lords*).¹¹³ Toto rozhodnutí však bylo v rozporu s dohodou, která měla chránit presbyteriány.¹¹⁴

Přívrženci episkopální formy vycítili příležitost, která byla podpořena schválením Tolerančního zákona (*Act of Toleration*)¹¹⁵, který je chránil, jestliže by upustili od podpory Stuartovců. Mohli konat svobodně bohoslužby a užívat anglikánskou liturgii.¹¹⁶ Toleranční zákon však vyvolal vlnu protestů. Generální sněm spolu se svou komisí několikrát tvrdil, že zákon byl v rozporu se smlouvou o Unii. Nicméně následné jakobitské vzpoury v letech 1715 a 1745 upozadily stoupence episkopální struktury na druhou kolej.

¹¹⁰ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 19.

¹¹¹ RPS, 1706/10/257. [online], [cit. 14. září 2017]. Dostupné z: <http://www.rps.ac.uk/trans/1706/10/257>.

¹¹² Nejvyšší civilní soud (The Court of Session) byl ustanoven v roce 1532 a sídlí pouze v edinburském parlamentu. Je to nejvyšší soud, který má prvoinstanční i odvolací jurisdikci (pravomoc) na celém území Skotska. Soudcové Nejvyššího soudu jsou oficiálně známi buď jako Senát Nejvyššího soudu (College of Justice je oficiální název pro Scottish Court of Session; the supreme court of Scotland) nebo jako Rada Sněmovny lordů Nejvyššího soudu (Lords of Council and Session) V současné době existuje 32 takových soudců. Na předsedy Senátu Nejvyššího soudu a Rady Sněmovny Lordů jsou ustanovováni nejstarší soudci podle věku.

¹¹³ Sněmovna lordů je odvolacím soudem a je zároveň poslední instancí pro skotské civilní případy. Odvoláním z Vnitřního Senátu Nejvyššího civilního soudu (Vnitřní Senát – Inner House je jedna z částí Nejvyššího civilního soudu) se navrhovatel obrací na Sněmovnu lordů s žádostí o změnu rozhodnutí. Rozhodnutí Sněmovny lordů se stane účinným po vrácení Vnitřnímu Senátu Nejvyššího civilního soudu, pro který je toto rozhodnutí závazné. Rozhodnutí Sněmovny lordů jsou v konečném důsledku závazná pro všechny nižší civilní soudy, ale samotná Sněmovna lordů není vázaná svými vlastními rozhodnutími a může se od nich odchýlit, pokud je to vhodné.

¹¹⁴ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 19.

¹¹⁵ Až po přijetí zákonů parlamentu (*Act of Parliament*) bylo jakoby zvykem, že zákony nabývaly účinnosti začátkem parlamentního období, ve kterém byly přijaty (schváleny). Proto by se tento zákon měl správně právně jmenovat 1711, nikoliv 1712.

¹¹⁶ Goldie, F. *Short History of the Episcopal Church in Scotland*. London 1951, s. 40–41.

Nakonec se zreorganizovali v roce 1766 a vytvořili Skotskou episkopální církev (*Scottish Episcopal Church*).¹¹⁷

Nedlouho po schválení Tolerančního zákona následoval Zákon o patronátu (*Church Patronage Act*, 1712)¹¹⁸, který znovu zavedl patronát v církvi, a v dalších letech přivodil problémy, které nakonec vyústily v roce 1843. Patronát v tuto chvíli znamenal, že Koruna nebo velkostatkář mohli navrhnout kandidáta, který měl oprávnění od církve vykonávat kněžské povolání, a mohl tak obsadit uprázdněné místo duchovního ve farnosti. Dle podmínek první části tohoto zákona mělo presbyterstvo závazek přijmout a uznat i ty osoby, které byly uvedeny stejným způsobem, jako osoby a duchovní uvedené před vytvořením tohoto zákona. Patronátní zákon nebyl uvnitř církve příliš trpěn, a byl odsuzován jako neslučitelný se zárukami danými Zákonem o unii. Generální sněm protestoval proti tomuto zákonu až do roku 1784, ale bezvýsledně.¹¹⁹ Během 18. století nezůstala Skotská církev jednotná, neboť došlo ke dvěma odštěpením, především kvůli otázce patronátního práva, a zároveň se objevily určité teologické pochybnosti, a to v rozmezí let 1715 až 1730. Největší odezvu vyvolala proměna teologického smýšlení a jejího vnímání.

V roce 1708 byl jistý John Simson jmenován profesorem bohosloví v Glasgow, kde studenti získali teologické vzdělání, aby se později mohli stát duchovními. Jeho rodina patřila k velice vlivným. Otec Patrick Simson byl duchovním v Renfrew, v roce 1662 byl vyloučen, ale v roce 1690 se znovu vrátil, a žil až do roku 1715. Jeho manželka byla dcerou čelného duchovního v Glasgow a neteří ředitele tamější koleje. Synovec, Robert Simson, byl slavným profesorem matematiky rovněž v Glasgow. Sám Simson je pozoruhodnou postavou. Za svou „slávu“ vděčí dvěma heretickým vystoupením, za nimiž stál.

V roce 1715 byl obžalován za vyučování o arminianismu.¹²⁰ Sněm jmenoval komisi, která se věnovala „čistotě nauky“, aby záležitost prošetřila. Simson nakonec zpochybnil své výroky, a řekl, že pro příště bude opatrnější. Nicméně nestalo se tak, a v roce 1726 byl obviněn z vyučování o arianismu.¹²¹ Vyšetřování prováděla speciální komise složená ze čtyř

¹¹⁷ Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988, s. 287.

¹¹⁸ Browning, Andrew. *English historical documents 1660-1714*. London: Eyre, 1953, s. 696–697.

¹¹⁹ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 5–6.

¹²⁰ Jedná se o protestanský systém soteriologie (část křesťanské dogmatiky pojednávající o vykupitelském poslání Krista) pojmenované po nizozemském teologovi Jakubu Arminiovi (1560-1609). Termín je často užíván k popisu opakujícího se typu soteriologie, než k samotnému učení Arminia.

¹²¹ Teologický směr, jehož zakladatelem je lybijský či alexandrijský kněz Areios. Jeho podstatou je chápání Ježíše Krista jako bytosti sice výjimečné, ale ne přímo božské.

členů senátu Nejvyššího civilního soudu (*College of Justice*). Simson byl opakovaně vyslýchán, a stejně tak i jeho studenti. Simson i tentokrát protestoval, že jeho výroky nejsou v rozporu s Vyznáním víry, ale připustil, že některé záležitosti, které nejsou ve Vyznání obsaženy, popsal dvojsmyslně. Sněm nebyl jednotný, jaký trest by měl Simson obdržet, a proto se rozhodlo zaslat záznam o případu farnostem, aby i ony podaly k této záležitosti stanovisko.¹²² Skoro všechny farnosti byly jednotně proti jeho učení, a tudíž sněm v roce 1729 rozhodl, že Simson „*nebude moci dočasně kázat, vyučovat a uplatňovat duchovní pravomoc, až do doby dalšího konání Generálního sněmu, který bude považovat za vhodné, aby mu tento rozsudek odňal.*“¹²³

Druhým zajímavým teologickým sporem, který se odehrál v kontextu Simsonova případu a případu ve farnosti Auchterarder¹²⁴, byla záležitost kolem knihy *The Marrow of Modern Divinity*¹²⁵, kterou v roce 1646 napsal anglický presbyterián Edward Fisher. Je složena z velkého množství spisů Luthera a dalších autorů z dob reformace. Představuje dvě témata, ospravedlnění a posvěcení, která jsou součástí rozhovoru mezi evangelistou, duchovním, nomistou, právním dogmatikem, antinomistou a neophytou, mladým křesťanem.¹²⁶

Evangelista vysvětluje neophytovi omyl nomisty (*neonomian*), který je přesvědčen, že víra je „nový zákon“, který je nástupcem židovského zákona (*Mosaic law*) a musí dojít k němu, aby dosáhl vykoupení. Evangelikál, zastupující autorův vlastní postoj, tvrdí, že pozice nomisty činí víru spíše záslužnou prací nežli darem od Boha, jak to učí protestanští reformátoři. Odráží se zde tak ortodoxní reformované myšlení té doby.

Jistý James Hog se ztotožnil s postoji, které publikace obsahovala,¹²⁷ a v roce 1718 došlo k jejímu přetištění, které bylo doplněno jeho předmluvou. Počátek sporu je spojen s Hogovou obranou publikace proti pomluvám z řad církevní veřejnosti. Spor pokračoval na sněmu až do roku 1722, kdy publikaci hájilo dvanáct duchovních v čele s Ebenezerem

¹²² Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988, s. 287.

¹²³ „*suspending' the said Mr John Simson from preaching and teaching, and all exercise of any ecclesiastical power or function, until another General Assembly shall think fit to take off this sentence.*“ Převzato z: *Acts of the General Assembly of the Church of Scotland, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843, s. 607. (dále jako *AGA, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843, s. 607.)

¹²⁴ Více o tom: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark 1993, s. 45.

¹²⁵ Podrobněji k tomuto případu: Lachman D. *The Marrow Controversy: An Historical and Theological Analysis*, Edinburgh: Rutherford House, 1988.

¹²⁶ Thomson, Andrew. *The Origin of the Secession Church*. Edinburgh 1848, s. 14.

¹²⁷ „*was so highly pleased with the sentiments which it contained.*“ Převzato z: McKerrow, John. *History of the Secession Church*. Edinburgh 1848, s. 11.

Erskinem, ale nakonec byla celá záležitost zamítnuta. Debata pokračovala mimo sněm a odlišovala opoziční skupiny. „*Dělicí čára se začala rýsovat mezi samotnými duchovními...podle strany, kterou zastávali u duchovních soudů. Mnoho z těchto duchovních získalo jasnější a širší názor na systém odhalené pravdy; učení o projevu boží milosti bylo lépe pochopeno, a kázáno s větší svědomitostí.*“¹²⁸

Oba výše zmíněné teologické spory zde nejsou zmiňovány bezdůvodně. Příklad Johna Simsona odkryl vzestup racionalismu, jako nástroje poznání. Spor kolem publikace „Marrow“ byl prvním znamením vzestupu evangelické skupiny. Dá se tedy říci, že již zde začíná soupeření mezi umírněnými a evangelikály, což se dále projeví v odtržení v letech 1733, 1761, ale zejména 1843. O obou skupinách bude pojednáno níže.

2.1 Secese 1733

Jedná se o první významné odtržení od Skotské církve, v jehož čele stál již zmíněný Ebenezer Erskine. Příčinou bylo rozhodnutí Generálního sněmu v roce 1731, který dal právo laickým starším a farním dědicům (majitelům pozemků) obsadit volné místo duchovního ve farnosti.¹²⁹ Tuto skutečnost neuznalo 31 presbyterstev, 6 ho přijalo, a 12 souhlasilo, ale pod podmínkou úpravy. Sněm si celou záležitost interpretoval po svém a bral jí za uzavřenou, aniž by bral ohled na názor nižších církevních složek.¹³⁰ O rok později se konala synoda v Perthu, na kterou byl pozván i Erskine, který byl jmenován předsedou.¹³¹ Vystoupil zde s kázáním, ve kterém zaútočil na rozhodnutí sněmu. Bránil právo kongregací, aby si mohly zvolit svého vlastního duchovního, a také obhajoval církevní svobodu. Synoda vyzvala Erskina, aby své prohlášení odvolal, ale ten se odmítl podřídit. Poté předložil protest, který prohlašoval, že má právo na to, aby trval na svém výroku. Obdobné protesty podali i jeho stoupenci. Sněm informoval svou komisi, aby opozici vybídla ke stažení protestů. Ta však nechtěla ustoupit, a tak byli evangeličtí podporovatelé dočasně suspendováni. Ani to však nezměnilo jejich názor. Jejich povinností bylo vystoupit z církevní komunity, ale i nadále směli plnit svou pastorační službu.¹³²

¹²⁸ „*A line of separation...began at this time to be drawn betwixt the ministers themselves...according to the side which they espoused in the ecclesiastical courts. Many of the ministers acquired clearer and more enlarged views of the system of revealed truth; the doctrine of free grace was better understood, and more faithfully preached.*“ Převzato z: Tamtéž, s. 17.

¹²⁹ Thomson, Andrew. *The Origin of the Secession Church*. Edinburgh 1848, s. 38.

¹³⁰ Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1688-1843*. Edinburgh 1973, s. 40–41.

¹³¹ V anglickém jazyce je uváděn jako Moderator.

¹³² Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988, s. 281.

Nakonec se Erskine se svými stoupenci setkal 5. prosince 1733 v Gairney Bridge nedaleko Kinross, kde založili Spojené presbyterstvo (*The Associate Presbytery*) nebo se též objevuje název Oddělená církev (*Secession Church*). I když Skotská církev v roce 1734 zrušila problematické zákony z předchozích let, Erskine a jeho přátelé se odmítli navrátit zpět. K obhájení svých názorů vydali spis s názvem „Svědectví“ (*Testimony*), ve kterém tvrdili, co je hlavními příčinami oddělení od Skotské církve.¹³³ V něm například prohlašovali, že vládnoucí skupina prosazovala v církvi politiku, která byla v rozporu s presbyteriánskými principy, dále, že tolerovala kacířství a zbavovala duchovní jejich práva proti tomu vypovídat. Překvapivým zjištěním celé záležitosti bylo, že Erskine a jeho přátelé zůstali na místech svých kostelů, far a obrocí po několik let. Dělo se tak až do roku 1740, kdy byli zbaveni svých funkcí a rozvrat byl definitivně ukončen.¹³⁴

Většina farností byla patronátem silně ukřivděna a snažily se udržet duchovní, kteří se oddělili, a to tím, že vyslaly delegace do Londýna, aby zajistily zrušení patronátního zákona. Celá záležitost však skončila neúspěšně a místo toho začali být patroni ve svých právních nárocích neústupní.¹³⁵

Nedlouho po vzniku Oddělené církve se tato denominace rozdělila¹³⁶ v roce 1747 v otázce městské přísahy (*burghers oath*)¹³⁷, kterou zavedla města Glasgow, Edinburgh a Perth v roce 1745 v době jakobitského povstání, aby zabránila katolíkům získat veřejný úřad. Synoda Oddělené církve se během roku 1745 setkala celkem třikrát, aby prodiskutovala tuto záležitost. Její hlavní postavou, který stálá proti přísaze byl profesor teologie Alexander Moncrieff¹³⁸. V dubnu 1746 převládl názor vytyčující se proti přísaze, avšak proti rozhodnutí protestovalo několik vlivných mužů, jako například Ralph Erskine nebo James Fisher. V dubnu 1747 bylo synoda opačného názoru, zjistila totiž, že rozhodnutí z roku 1746 nemohlo být pojmem společenství duchovních nebo členů. Ale ti, kteří nesouhlasili s přísahou, tzv. antiměšťané (*anti-burghers*), protestovali proti uvedení této otázky a nehlasovali. Jistý Thomas Mair poté popřel legální autoritu synody a s dalšími několika

¹³³ Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1688-1843*. Edinburgh 1973, s. 42.

¹³⁴ Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988, s. 282.

¹³⁵ Tamtéž, s. 282.

¹³⁶ Toto rozdělení je známé také jako „The Breach“.

¹³⁷ Více zde: McKerrow, John. *History of the Secession Church*. Edinburgh 1848, s. 251.

¹³⁸ Alexander Moncrieff byl jedním ze zakladatelů Oddělené církve. Na kněze byl vysvěcen v roce 1720. Zajímal se o oba procesy vedené proti Johnu Simsonovi a dokonce požadoval svolení vystoupit na Generálním sněmu, jehož nebyl členem, aby napadl sněm, který prý zanedbal svou povinnost a nezbavil Simsona funkce. Společně s Adamem Gibem byl zodpovědný za nedodržení tzv. městské přísahy.

stoupenci se uchýlil do domu Adama Giba, kde zřídili Generální spojenou synodu (*General Associate Synod*), která byla dle jejich názoru oprávněným pokračovatelem Oddělené církve. Mluvíme tak o tzv. měšťanech (*burghers*).¹³⁹ Ti byli početnější, a to zejména ve městech. Rozmach Oddělené církve v 60. a 70. letech 18. století se týkal především nížinných venkovských farností, čímž lze vysvětlit sílu antiměšťanů.

V posledním desetiletí 18. století se síla Oddělené církve začala přesouvat směrem k městským obvodům, ve kterých se řemeslníci a nižší střední třída ztotožnila s evangelickým nesouhlasem. V rámci Oddělené církve byla tato změna patrná ve vzniku teologického směru *New Licht*, která rozdělila měšťany a antiměšťany do dalších čtyř oddělených denominací mezi lety 1799 a 1806. Tato teologie zmírňovala kalvinistické učení, zdůrazňovala nabídku spásy a obhajovala cestu k odluce od státní církve.¹⁴⁰

Skupiny, které si osvojily názory nového teologického směru se v roce 1820 spojily do Sjednocené vydělené církve (*United Secession Church*), která pak odmítla státní podporu a stala se nezávislou. Menšina *New Licht Burghers*, která stála proti tomuto spojení, se v roce 1827 spojila s *Old Licht Antiburghers*, a díky tomu vznikla Původní oddělená církev (*Original Secession Church*). Většina *Old Licht Burghers* tíhla k Oficiální skotské církvi (*Established Church*), se kterou se v roce 1839 spojila. A konečně, menšina vstoupila v roce 1842 do Původní oddělené církve.

2.2 Secese 1761

V roce 1761 došlo k dalšímu oddělení, ze kterého se zformovala Církev úlevy (*Relief Church*), jež se rozšířila po celé Nížině, ale zasáhla i jistou část Vysočiny. Vedli ji Thomas Gillespie z Carnocku a Thomas Boston z Jedburghu. Její vznik je spojen s farností v Dunfermline, která odmítla uvést do úřadu duchovního, jehož jmenování bylo v souladu s přáním kongregace. V roce 1752 se sešel Generální sněm, který farnosti nařídil, aby uznala kandidáta k určitému datu a podala sněmu následující den zprávu. Když nadešel příslušný den, byli přítomni pouze tři členové farnosti a šest se jich neúčastnilo. Generální sněm se rozhodl uplatnit svou autoritu a prohlásil, že vybere jednoho ze šesti nepřítomných mužů, kterého potrestá tím, že ho zbaví jeho duchovního úřadu. Vybraným se stal Thomas

¹³⁹ Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 109–110.

¹⁴⁰ Brown, Callum B. *Religion and Society in Scotland since 1707*. Edinburgh University Press 1997, s. 23–24.

Gillespie, který tak byl v květnu 1752 potrestán zbavením úřadu.¹⁴¹ Následně se usadil v Dunfermline a vytvořil zde nezávislou kongregaci. V roce 1761 se spojil s Thomasem Bostonem, který byl nezávislým duchovním v Jedburghu, při ordinaci duchovního ve farnosti Colinsburgh. Tyto tři kongregace se spojily a společně vytvořily v říjnu 1761 Církev úlevy.¹⁴² Tato denominace měla mnohem liberálnější stanoviska než Oddělená církev. Její společenství bylo poměrně svobodné, měla uvolněný postoj disciplíně a k církevní kontrole. Velké množství kongregací Skotské církve se k Církvi úlevy přidávalo kvůli sporné otázce uvádění duchovního do úřadu. Postupná změna společenského složení a ideologie Oddělené církve otevřela dveře ke sblížení se a následnému spojení těchto denominací do Spojené presbyteriánské církve (*United Presbyterian Church*) v roce 1847. Ta dosáhla značného politického vlivu v Edinburghu a v Glasgow, s řadou městských radních a několika poslanci. Ačkoliv její tempo růstu bylo oproti jiným církvím pomalejší, vytrvala až do roku 1899.¹⁴³ V následujícím roce se tato náboženská denominace spojila se Svobodnou skotskou církví a společně vytvořily Spojenou svobodnou církev (*United Free Church*).

2.3 Umírnění (Moderates) a Evangelikálové (Evangelicals)

V této podkapitole chci představit dvě skupiny, které hrají důležitou úlohu ve formování Svobodné skotské církve. Nebudeme zabíhat do přehnaných detailů, na tomto místě bude zcela dostačovat představení nejtypičtějších znaků obou skupin, v čem se odlišovaly a několik jmen, která jsou s nimi spojena.

Umírnění tvořili duchovní skupinu, která zhruba od 50. let 18. století do roku 1834 ovládala Generální sněm Skotské církve, ačkoliv byli oproti evangelikální skupině v menšině. Umírnění se objevují v období přísné kritiky soudobé duchovní situace. Do značné míry je to spojeno s dobou, ve které se pohybujeme, tedy osvícenstvím. Ale rovněž s rokem 1752 a situací v Dumferline, po níž lze pozorovat vzrůstající vliv umírněných na Generálním sněmu. Typickými znaky umírněných byla například jejich kázání, ve kterých se zaměřovali více na morální učení než na událost spásy a věrouku, což bylo pro osvícenské náboženství typické. Velký důraz kladli na kulturu a identifikovali se s vzdělanou horní vrstvou, elitami, která nad nimi měla záštitu v otázce patronátu. Oproti tomu evangelíci byli přísní v přijímání

¹⁴¹ Vice zde: *AGA, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843, s. 707–711.

¹⁴² Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988, s. 283–284.

¹⁴³ Brown, Callum B. *Religion and Society in Scotland since 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997, s. 25.

Bible a konfesionálních norem církve. Zvláštní důraz kladli na evangelium. Na tomto místě bych připomněl tzv. evangelické oživení (*evangelical revival*), ke kterému dochází v polovině 18. století. Šlo v něm především o změnu postoje k víře, která měla být živá, emotivní, prožívaná osobně, s tím, že důraz byl kladen na Kristovo vykoupení.¹⁴⁴

Jak bylo uvedeno výše, umírnění kladli velký důraz na kulturu, a i proto je většina jejich členů oceňována za své osobní úspěchy v oblasti historie, filozofie a mnohých dalších. Muži, kteří se podíleli na zrodu této skupiny, jako jsou William Robertson, Hugh Blair nebo Alexander Carlyle, tak zůstávají v dnešním povědomí spíše díky svému kulturnímu než duchovnímu přínosu pro skotské dějiny.¹⁴⁵ U zrodu umírněných stál William Robertson, který byl odhodlán upevnit autoritu Generálního sněmu v otázce patronátu. Jeho argumentace spočívala v tom, že patronát byl právním základem pro výběr ministrů a pouze prosazováním státního práva by mohla církev ospravedlnit svobodu od státních zásahů. Byla to cena, za kterou měla být zaplacen duchovní svoboda. Kromě toho Robertson věřil, že patronátní systém mohl přivést mnohem vzdělanější a liberálnější duchovní než ti, co by byli vybráni veřejností.¹⁴⁶

Klíčovou otázkou obou skupin tedy byla zejména otázka patronátního práva. Výzkum v této problematice poukazuje, že „větší rozdíl mezi oběma skupinami lze pozorovat spíše ve *fundamentálních otázkách a určitých postojích*.“¹⁴⁷ Jako příklady lze uvést, jak obě skupiny „*interpretovaly povahu církve a její místo ve společnosti*.“¹⁴⁸ Lze proto konstatovat, že pokud jde o otázku patronátu, zpočátku k němu neměli umírnění jasně dané stanovisko, zda je patronát ze své podstaty potřebný nebo oprávněný. Až do odchodu Williama Robertsona z vedení strany v roce 1780 skupina tvrdila, že musí být „*de facto*“ přijímáno jako státní právo. Evangelíci neustále agitovali proti patronátu, načež umírnění poukazovali například na to, že patronát umožnil lépe vzdělaným osobám vstoupit do duchovního úřadu.

¹⁴⁴ Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 90.

¹⁴⁵ Phillipson, N. and Mitchinson, R. Scotland in Age Improvement. *From Protest to Reaction: The Moderate Regime in the Church of Scotland, 1752-1805*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996, s. 200.

¹⁴⁶ Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 75.

¹⁴⁷ „*but it is misleading to regard it as more than an outward symbol of a much more fundamental difference of attitude between the parties*.“ Převzato z: Phillipson, N. and Mitchinson, R. Scotland in Age Improvement. *From Protest to Reaction: The Moderate Regime in the Church of Scotland, 1752-1805*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996, s. 206.

¹⁴⁸ „*interpretations of the nature of the Church and its role in society*.“ Převzato z: Tamtéž, s. 207.

Co se týče výše zmíněné interpretace, umírnění odsuzovali tichý postoj svých oponentů, že církev je společenství povoláné světem a stavěli se proti němu. Stejně jako v jejich nauce o spáse, umírnění kázali celistvost člověka, obraceli se k jeho rozumu, stejně jako k jeho emocím. Ve své nauce o církvi tedy trvali na tom, že křesťanství neuspokojuje člověka abstraktního, ale člověka sociálního. Člověk je přirozeně společenský tvor, a církev tedy nemusí proniknout společností, ale sama vystupuje analogicky ke společnosti.¹⁴⁹

Obě skupiny byly již sice představeny, ale dovolím si ještě zmínit několik poznámek k jejich charakteristice. Umírnění byli stranou, která byla pohlcena racionalismem osvícenské doby, ale opovrhovala zanícením a výstředností uvnitř náboženství. V politické rovině spolupracovali s vládou, a to zejména whigovskou, a to tak, aby jednání mezi nimi byla v souladu zájmů obou těchto stran. Ve společenském měřítku šlo o stranu větších vlastníků půdy, kteří se snažili o očištění náboženství a o jeho nevyhraněnost. V této souvislosti se stal patronát nástrojem k zajištění politické správnosti duchovenstva a Generálního sněmu. Ačkoliv byla tato skupina po celou dobu, co byla u moci, v menšině, měla velice dobrou organizaci a silnou podporu duchovenstva. Důsledkem těchto ideálů a postojů byla zvyšující se anglicky orientovaná skotská pozemková třída dominujícím faktorem nejvyššího soudu církve. Evangelická skupina byla sice větší, ale méně vlivná a rozdělená kvůli svému různorodému společenskému složení a nejasné ideologii. Zemědělská revoluce v 18. století vytvořila větší skupiny venkovských a maloměstských společností, které se čím dál více odcizovaly od pozemkových tříd. Kromě toho od 90. let 18. století vzrostl počet pracovních sil a městských středních vrstev, čímž se vytvořily další dvě skupiny, které toho měly navzájem málo společného. Nicméně všechny tyto tři skupiny opovrhovaly aristokratickým modernismem a obrátily svou pozornost k evangelikalismu pro svou náboženskou identitu. Patronát zavrhovali, což jim dávalo jistou dávku jednoty, ale denominačně nebyli nijak sjednoceni. To se změnilo až zformováním Oddělené církve nebo Církve úlevy. Nelze však říci, že postavení evangelické skupiny stálo na těchto církvích. Jejich větší část i nadále zůstávala v Oficiální skotské církvi (*Established Church of Scotland*) na konci 18. a začátku 19. století. Kladli důraz na víru, jako součást spasení a naléhali na umírněnou skupinu, která v té době dominovala Generálnímu sněmu, aby usilovali o obrácení skrze zahraniční mise, tzv. církevní rozšiřování a misionářskou aktivitu ve Skotsku.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 206-208.

¹⁵⁰ Brown, Callum B. *Religion and Society in Scotland since 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997, s. 19–20.

3 DESETELETÍ KONFLIKTŮ, 1834-1843

S vzrůstem průmyslu a urbanizace na konci 18. století musela Skotská církev čelit novým výzvám. Mezi ně patřila přelidněná města, zvyšující se kriminalita, prostituce či nepokoje mezi průmyslově pracujícími třídami. Růst populace způsobil nedostatek kostelů ve farnostech, jako tomu bylo v Glasgow či jiných městských centrech. Rozdíl byl patrný i v kulturním vnímání presbyterianismu ve středu a na jihu Nížiny, a to mezi městskými a obchodními skupinami a rolníky. V Nížinách na sever od řeky Tay měl silný vliv episkopalismus. Oproti tomu Vysočina a Hebridy, i přes jistý vliv presbyterianismu, a dokonce i episkopalismu a katolicismu, byly místy, kde přední místa zaujímalá lidová náboženská kultura.¹⁵¹

V průběhu 18. a 19. století proběhl rozsáhlý proces, kdy se náboženství pluralizovalo. Dochází k tomu především díky již zmíněným společenským změnám, které Skotsko zasáhly, jako byla rychlá industrializace, která přinesla rozšiřování měst, výrazný posun po stránce technické či větší vliv moderní vědy. V souvislosti s tím došlo k úpadku tradičních komunitních struktur, kdy se čím dál více projevovala třídní nejednotnost ve společenských vztazích a identitě. Změnu lze také vypočítat u jednotlivců, kteří byli méně ochotní se podrobovat autoritě církví v záležitostech sexuálního chování nebo osobní morálky. Až do dnešních dnů měli historici za to, že tyto společenské změny výrazně ovlivnily úpadek náboženství, a zahájily období sekularizace, kterou vnímali jako neodvratný důsledek modernizace 19. století.¹⁵²

Osobně se domnívám, že není možné tuto skutečnost generalizovat. Jistě, určitý úpadek náboženství nastal či lépe řečeno, přeměna v jeho vnímání. V popředí tak byla spíše víra osobní, víra v pokrok, víra v národ a podobně. Práce současných historiků¹⁵³ ukazují pádné důvody, že ani společenské změny, jako byla již zmíněná urbanizace nebo rozvoj průmyslu nepředznamenaly úpadek náboženské víry ve Skotsku v 19. století. Naopak, toto období je pro Skotsko význačné pro svou náboženskou pluralitu, misijní činnosti a výstavbou nových kostelů, zvláště po Rozkolu.

¹⁵¹ Brown, Callum B. *Religion and Society in Scotland since 1707*. Edinburgh University Press 1997, s. 17.

¹⁵² Griffiths, Trevor. a Graeme, Morton. *History of everyday life in Scotland, 1800 to 1900*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010, s. 117.

¹⁵³ Jako příklad uvádím: Hugh McLeod, Jeffrey Cox, Callum Brown.

3.1 Politická a náboženská situace

Období těsně před vypuknutím „desetiletí konfliktů“ bylo důležité pro britský stát po stránce náboženské, kdy se v rámci Skotské církve sjednocují skupiny z dříve odtržených denominací z 18. století. Jak je popsáno v předcházející kapitole, v Anglii se díky níže nastíněným politickým změnám objevuje vlna kritiky na anglikánské zřízení od disenterů¹⁵⁴ (*dissenters*) a radikálů, a dále anglikánských biskupů k prvnímu reformnímu zákonu, a takto bychom mohli pokračovat. Z politického hlediska došlo k významným reformám, a to v letech 1828 až 1832, které přeměnily charakter britského státu. První reforma z roku 1828 se týkala odvolání Zákona o prověrkách a obcích (*Test and Corporation Acts*), který tak dal disenterům plná občanská a politická práva. V následujícím roce byl schválen Zákon o katolické emancipaci (*Catholic Emancipation Act*), který poskytoval anglickým katolíkům právo volit v parlamentních volbách, a zároveň, stejně jako irským katolíkům i právo zasednout v parlamentu a podržet si státní úřady.¹⁵⁵ Konečně, v roce 1832 byla schválena první volební reforma, tedy Zákon o zastoupení lidu (*The Representation of the People Act*).¹⁵⁶ Reforma se vyznačovala značnou umírněností, malé části středního obyvatelstva (drobní měšťané) se dotkla zčásti a dělníci v továrnách či zemědělství zůstali bez zastoupení. Poprvé byla však zastoupena velká anglická města, jako například Manchester. Ve skutečnosti došlo k přerozdělení mandátů ve prospěch středních vrstev na úkor aristokracie. Taylor Innes, právník a církevní historik, velice výstižně zachytil atmosféru té doby: „Byla třetí dekáda 19. století. Všude kolem byla hřejivá vlna revoluce nebo reformy. Katolíci byli zrovnoprávněni. Parlament reformován. Zdálo se, že i nové voličstvo ve Skotsku, rozmyšlelo o tom, že by neměly existovat žádná církevní privilegia a postihy.“¹⁵⁷

Co se týče situace v samotném Skotsku, disenteři zde zahájili kampaň za odluku ustanovené presbyteriánské církve. Tato „dobrovolná diskuse“¹⁵⁸ byla zahájena kázáním Andrew Marshalla, hlavního duchovního Sjednocené vydělené církve, v dubnu 1829.

¹⁵⁴ Bliže k tomuto pojmu: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 247–248.

¹⁵⁵ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 2–3.

¹⁵⁶ Zákon se týkal pouze Anglie a Walesu, pro Skotsko a Irsko byly ve stejném roce přijaty obdobné zákony.

¹⁵⁷ „It was now the third decade of the nineteenth century. All around there was a warm wave of revolution or reform. The Catholics had been emancipated. Parliament had been reformed. The new electorate seemed to have made up its mind that in Scotland, too there should be no exclusive Church privileges and no Church penalties.“ Převzato z: Innes, Taylor A. *The Law of Creeds in Scotland*. 2nd edition, Edinburgh and London: William Blackwood & Sons, 1902, s. 69.

¹⁵⁸ „Voluntary Controversy“ – Bliže k tomuto pojmu: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 846–847.

Prohlašoval, že náboženství je čisté a skutečné, pokud je dobrovolné, a není spojeno s donucováním ze strany státu. Jednalo se o první odlukovou kampaň ve Velké Británii, která vyvolala nebývalé veřejné vzrušení a aktivitu zahrnující veřejná setkání a debaty, zasílání peticí a deputací parlamentu, utváření společností a výborů, vytváření nových novin a spousty traktátů a pamfletů. Především se tato kampaň rozšiřovala do větších měst, ale dotkla se i rurálních oblastí.

Kampaň zvýšila zájem o otázku týkající se charakteru společnosti, a také vztahů církve a státu. Ovlivnění duchem liberální reformy „dobrovolníci“ (*voluntaries*) zpochybňovali tradiční skotskou společenskou hierarchii. Její součástí byla pozemková třída, vysocí církevní představitelé, inteligence a společenská hierarchie, jejichž vliv a autorita upadaly z osvícenské skupiny ke střednímu a pracujícímu stavu. Do 30. let 19. století se vytvořil bezpočet sdružení tíhnoucích k této myšlence, a to především ve větších městech po celém Skotsku.¹⁵⁹

Ve stejném období, kdy panovalo určité ohrožení ze strany voluntarismu, dochází k přerušení dominance umírněných na Generálním sněmu, jehož kontrolu převzala v roce 1834 evangelická skupina.¹⁶⁰ Nastal důležitý okamžik v rámci Skotské církve, neboť od této chvíle dochází k tzv. „desetiletí konfliktů“, ve kterém mají obě skupiny odlišné postoje k již dříve zmiňovanému patronátu, který, ačkoliv to nemusí být na první pohled zcela zřejmé, měl dvojznačný charakter. Sice připouštěl jednotlivým patronům právo uvést svého kandidáta k uprázdněnému církevnímu úřadu, ale samotné uvedení bylo doprovázeno „zvoláním“ (*call*) podepsaným rodinami z farnosti, označujícím souhlas s kandidátem. V období dominance umírněných na Generálním sněmu se stalo „zvolání“ pouhou formalitou.¹⁶¹ Výstižně popsal patronát Stewart J. Brown, který ho vnímá jako „*symbol podřízenosti církve vyšším společenským cnostem, především pozemkovým zájmům*.“¹⁶² Kromě patronátu, zde byla ukrytá i další otázka, a to, zda by měla být Skotská církev nezávislá na státu a rozhodovat si o svých duchovních záležitostech sama nebo by měla být řízena státní autoritou. Pod rozhodujícím vlivem evangelické skupiny přikročil Generální sněm k uzákonění dvou důležitých ustanovení (zákonů), kterými byly Zákon o zamítnutí

¹⁵⁹ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 4.

¹⁶⁰ Až do své smrti, v roce 1831, vedl evangelickou skupinu Rev. Andrew Thomson, poté se stal vůdčí postavou Thomas Chalmers.

¹⁶¹ Blíže: Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, i, s. 199–203.

¹⁶² Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 6.

(*Veto Act*)¹⁶³ a Zákon o modlitebnách (*Chapels Act*)¹⁶⁴, se kterým souvisí i vznik Výboru pro šíření víry (*Church Extension Commitee*).

Zákon o zamítnutí byl schválen Generálním sněmem v roce 1834 a jeho význam spočíval v omezení správy patronátu a poskytnutí většího prostoru pro vyjádření vůle veřejnosti ve výběru duchovních. Zákon dával rodinám právo odmítnout návrh patrona, pokud by se jim zdálo, že kandidát nebude ve funkci duchovního vhodný. Hlava rodiny (*head of family*) nebyla zavázána poskytnout důvody k jejich rozhodnutí. Pokud byl kandidující zamítnut, patron byl povinen buďto představit nového kandidáta, anebo povolit rodinám, aby si vybraly kandidáta samy.¹⁶⁵ K tomu je důležité dodat, že patronát byl občanskoprávní povahy, tudíž jakožto jakékoliv i jiné vlastnické právo, se mohl dědit, koupit nebo prodat.

Nevýhodou patronátu bylo, a s tím se také ztotožňuji, že patron nemohl mít dostatečné znalosti a schopnosti ocenit přínos případně jmenovaného kandidáta a jeho kvality, které byly pro funkci duchovního vyžadovány. Závěrem bych rád ještě uvedl, že přímí účastníci těchto událostí píšící v období „desetiletí konfliktu“, tedy především James Bryce, Robert Buchanan a Alexander Turner, se ve svých pracích věnovali spíše dopadu tohoto zákona na Rozkol než na samotný zrod zákona.¹⁶⁶

Ve stejném roce jako Zákon o zamítnutí (1834) byl přijat Generálním sněmem i Zákon o modlitebnách. Důvodem jeho vzniku byl nedostatek kostelů ve farnostech, zvláště v nových městských oblastech, kde od dob reformace nebyly stavěny nové sakrální stavby. Za tímto účelem byly stavěny tzv. kaple úlevy (*chapels of ease*). Nebyly příliš oblíbené, neboť sloužily evangelickým duchovním. Nebyl na ně uvalen patronát, z čehož vyplývá, že duchovní těchto kaplí a jejich kongregace si mohli svobodně počínat, aniž by měli k dispozici běžný kostel.¹⁶⁷

S tím souvisí dva latinské výrazy, které je vhodné si vysvětlit, aby byl správně pochopen význam „kaplí úlevy“. Prvním pojmem je *quoad omnia*¹⁶⁸, což lze přeložit jako *s ohledem*

¹⁶³ *AGA, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843, s. 1037–1040.

¹⁶⁴ *AGA, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843, s. 1035–1036.

¹⁶⁵ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 7.

¹⁶⁶ Blíže: Withrington, Donald J., The making of the Veto act, 1833-1834, *Scottish Church History Society*, 1998, s. 101–128. V úvodu článku autor uvádí, kde lze nalézt informace o tom, jak se Zákon o zamítnutí „zrodil“, a následně tyto zdroje rozebírá.

¹⁶⁷ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 29–30.

¹⁶⁸ Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 687–688.

na všechny věci, tedy propojení duchovních (kázání Písma svatého) a občanských záležitostí (pomoc chudým, vzdělávání). Na druhé straně stojí pojem *quoad sacra*¹⁶⁹, doslovně znamená *ve vztahu k posvátným věcem*. Zde odpadá občanský účel a zůstává pouze a jedině účel duchovní. Z toho vyplývá, že z významu prvního pojmu sem patří kostely, a k druhému pojmu právě „kaple úlevy“. Díky Zákonu o modlitebnách z roku 1834 udělil Generální sněm „kaplím úlevy“ postavení jako *quoad sacra* farním kostelům, tedy duchovní pravomoci nad jasně vymezenými oblastmi. Na závěr je třeba dodat, že v souvislosti se Zákonem o modlitebnách byl vytvořen Výbor pro rozšiřování víry, který koordinoval kampaň za výstavbu nových *quoad sacra* farních kostelů v souladu s podmínkami Zákona o modlitebnách.¹⁷⁰

3.2 Průběh konfliktu

Po stručném uvedení doby a dvou základních pojmů, jimiž dochází k vypuknutí „desetiletí konfliktů“, je na místě položit si důležitou otázku. Jak by vypadala situace, jestliže by se zamítnutý kandidát a jeho patron ohradili vůči zásadě fungování jednoho z výše uvedených zákonů a napadli jeho legálnost u občanských soudů. Na to si lze odpověď skrze několik případů, které jeden z těchto zákonů řešily, přičemž na nich ukáží, jak duchovní a občanské soudy fungovaly v praxi.

Prvním vážnějším případem, který stojí na počátku „desetiletí konfliktů“, je protest proti rozhodnutí veta ve farnosti Auchterarder, kde patron hrabě Kinnoull¹⁷¹ uvedl v říjnu 1834 do úřadu Roberta Younga. Po jeho dvou pronesených nedělních kázáních podepsali „zvolání“ pouze dva lidé, zatímco 287 hlav rodin z 330 potvrdilo svůj nesouhlas. Tím došlo k zamítnutí, aby byl Young uveden do úřadu ze strany farnosti.

Po dvoutýdenním odročení všichni kromě jednoho z oponentů podpořili nesouhlas. Z pohledu Zákona o zamítnutí, presbyterstvo rozhodlo, že „zvolání“ nebylo v pořádku. Nespokojenost s rozhodnutím donutila Younga obrátit se k synodě a v roce 1835 ke Generálnímu sněmu, u něhož apeloval na jisté procesní nesrovnalosti, které v případě spatřoval. Jeho žádosti nebylo vyhověno, a tak se případ vrátil k novému jednání k presbyterstvu, které se rozhodlo Younga znovu odmítnout.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 688.

¹⁷⁰ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 8.

¹⁷¹ Earl of Kinnoull.

Young i nadále pokračoval v řešení svého případu. Na radu Johna Hopeho, děkana právnické fakulty¹⁷², který jako člen Generálního sněmu v roce 1834 nesouhlasil se schválením Zákona o zamítnutí¹⁷³, obrátil se Young se svým protestem na občanské soudy. Příklad byl otevřen před Nejvyšším civilním soudem 21. listopadu 1837. V den rozhodnutí, 8. března, byla soudní síň neobvykle přeplněná. Rozhodnutím osmi hlasů ku pěti rozhodl Nejvyšší civilní soud o tom, že Zákon o zamítnutí právně neexistoval.¹⁷⁴

Pro lepší přiblížení daného okamžiku, uvedu, jak vnímali celou záležitost soudci. Nejdříve je třeba zmínit většinový pohled, vyjádřený lordem Presidentem Hopem, který řekl: „*že v každé civilizované zemi musí být soud nebo jiná jurisdikce, kterými každá jiná soudní pravomoc může být buď donucena vykonávat svou povinnost, nebo je držena v rámci svých povinností. Mimoto, musí následovat největší zmatení veřejnosti, a často velké bezprávi k jednotlivcům.*“¹⁷⁵

Dále se lord President Hope vyjádřil, že církev schválením Zákona o zamítnutí potvrdila udělení: „*nejvyšší a všemocné kontroly hlav rodin nad občanskými a dědičnými a parlamentními právy patrona a jeho kandidáta. Někdy se říká, že parlament je všemocný; ale naše církev jde o krok dál, a hraje místokrále nad samotným parlamentem.*“¹⁷⁶ Z komentářů lorda Presidenta lze vyčíst, jak význačné postavení shledával v Nejvyšším civilním soudu, a zároveň se snažil o to, aby byla zachována autorita parlamentu, a obecně občanských institucí ze strany církve.

Menšinový pohled soudců lze vypožorovat z prohlášení lorda Jeffreyho, že „*ačkoliv by měl soud jednat ultra vires*¹⁷⁷, *i kdyby jednal ve vlastním poli působnosti, nebo ve vztahu k těm skupinám případů nebo zájmů, ke kterým byl sám příslušný, žádný jiný soud nemůže zasahovat do tohoto pole působnosti, nebo jít za hranice svého, buď opravit nebo prohlásit*

¹⁷² Dean of the Faculty of Advocates.

¹⁷³ Bliže: Bryce, James. *The Church of Scotland, 1833-1843*. Edinburgh 1850, vol I., s. 25–26.

¹⁷⁴ Těchto osm soudců tvořili: lord President Hope, lord Gillies, lord Soudce (Lord Justice Clerk) Boyle, lord Meadowbank, lord Mackenzie, lord Medwyn a lord Cuninghame; menšinu tvořili: lord Fullerton, lord Moncreiff, lord Glenlee, lord Jeffrey a lord Cockburn.

¹⁷⁵ „*that in every civilized country, there must be some court or other judicature, by which every other court of judicature may be either compelled to do their duty, or kept within the bounds of their own duty. Without this the greatest public confusion must follow, and often great injustice to individuals.*“ Převzato z: *Report of the Auchterarder Case* vol. 2, s. 4.

¹⁷⁶ „*supreme and omnipotent control of heads of families over the civil and patrimonial and parliamentary rights of the patron and his presentee. It is sometimes said that Parliament is omnipotent; but our Church goes a step farther, and plays viceroy over Parliament itself.*“ Převzato z: Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁷ za hranici pravomocí.

toto překročení nebo nezákonnost – opravným prostředkem v tomto krajním případě je samotný parlament.“¹⁷⁸ Z prohlášení lorda Jeffreyho lze tedy vyčíst jeho pohled na to, jaké pravomoci má civilní soud, a jaké naopak soud duchovní.

Vraťme se zpět k případu. Když došlo k oznámení soudního rozhodnutí, vedoucí představitelé evangelické skupiny vyjádřili rozhořčení nad rozsudkem, který vyslovila většina soudců. Byli přesvědčeni, že Oficiální skotská církev a její soudy byly odděleným a nezávislým prvkem britské ústavy z roku 1707. Touto skutečností vyšlo najevo, že všechny schválené zákony a rozhodnutí, ke kterým Skotská církev dospěla, byly v tomto okamžiku předmětem přezkoumání Nejvyšším civilním soudem, jestliže se z jeho pohledu dotýkaly občanského práva.¹⁷⁹ To znamenalo, že Nejvyšší civilní soud narušil sféru církevní autonomie a ohrozil nezávislost soudů Skotské církve, která jim náležela.

Jelikož situace kolem případu byla i nadále nejasná, začal se případu znovu věnovat Generální sněm. Na něm se 183 hlasy ku 142 potvrdila nezávislost církve a její kompetence při uplatňování její církevní autority nad všemi členy církve.¹⁸⁰ Současně s tím podal Generální sněm odvolání ke Sněmovně lordů, jakožto nejvyššímu civilnímu soudu britské monarchie, k rozhodnutí o pravomocích příslušících církevním nebo občanským soudům ohledně otázky duchovních.

4. května 1839 poskytla Sněmovna lordů rozsudek k odvolání, který rozhodl ve prospěch Roberta Younga a jeho patrona, a prohlásila, že Zákon o zamítnutí je nelegální. Zajímavá jsou prohlášení whigských právníků k tomuto případu. Například lord kancléř¹⁸¹ Cottenham a lord Brougham tvrdili, že zákon neobjasňoval „zvolání“ kongregace nebo její zamítnutí.¹⁸² K tomu Brougham později řekl, že: „*nikdy neviděl tak jasný případ. Zdálo se to jako jediná cesta.*“¹⁸³ Kromě toho byl Sněmovnou lordů popřen také nárok církve na duchovní

¹⁷⁸ „*though a court should act ultra vires, still if it were acting within its own proper province, or in relation to that class of cases or interests to which it alone was competent, no other can encroach upon that province, or go beyond its own, either to correct or to declare that excess or illegality - the remedy in such an extremity being in parliament alone.*“ Převzato z: Lord Rodger of Earlsferry. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 16. nebo *Report of the Auchterarder Case* vol. 2, s. 380.

¹⁷⁹ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 17–18.

¹⁸⁰ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 34.

¹⁸¹ Lord Chancellor.

¹⁸² Machin, G. I. T. The Disruption and British Politics 1834–43. *The Scottish Historical Review*, 1972, vol. 51, no. 151, s. 25.

¹⁸³ „*he had never seen such a clear case. It seemed to be all one way.*“ Převzato z: Hanna, William. *Memoirs of the Life and Writings of Thomas Chalmers*, iv, Edinburgh: Constable, 1849–52. s. 96.

nezávislost. Nepřímo tak deklaroval, že soudy Skotské církve jsou podřízeny občanským soudům.¹⁸⁴

Mezitím, co probíhal případ farnosti Auchterarder, objevil se další spor o patronát ve farnosti Lethendy¹⁸⁵. V roce 1835 Thomas Clark, duchovní ve zkušební lhůtě, byl jmenován Korunou, jakožto patronem farnosti, asistentem a nástupcem nemohoucího¹⁸⁶ duchovního v Lethendy.¹⁸⁷ Presbyterstvo v Dunkeld však Clarka odmítlo, když mu opanovala většina rodin. Nicméně získal interdikt¹⁸⁸ od Nejvyššího civilního soudu, který mu zaručoval, že na uprázdněné místo nenastoupí někdo jiný.

I přesto došlo ze strany Koruny, jakožto patrona, k představení nového kandidáta k úřadu, konkrétně Andrew Kessena. Presbyterstvo bylo odhodlané uvést Kessena k úřadu, v tom samém okamžiku Thomas Clark uplatnil interdikt vůči tomuto jednání.

V červnu 1838 se případ dostal před komisi Generálního sněmu¹⁸⁹, která rozhodla o pokračování ordinace Kessena. Mezitím Clark uplatnil další interdikty proti Kessenovi a presbyterstvu. Opět se celá záležitost dostala ke komisi Generálního sněmu, která znovu přikázala pokračovat v pověření Kessena konat duchovní službu. Konečně, i přes odpor Nejvyššího civilního soudu, došlo k ordinaci Andrew Kessena.¹⁹⁰

Ihned poté podal Thomas Clark stížnost na porušení interdiktu k Nejvyššímu civilnímu soudu. Ten nařídil, aby před něj předstoupilo i presbyterstvo. Vystala otázka, zda měl Clark právo požádat o interdikty, a zda měli být obviněni za porušení interdiktu jeho odpůrci. V obou případech bylo rozhodnuto kladně. Presbyterstvo bylo sice většinou soudu odsouzeno, ale pokud by se opakoval podobný přestupek, měl být řešen daleko přísněji.¹⁹¹ Thomas Clark později získal odškodné, které činilo několik tisíc liber. Případ v Lethendy však nebyl nikdy úplně vyřešen. Až o několik let později bylo sice možné Clarka uvést do úřadu, ale zjistilo se, že je alkoholik, a tak mu bylo odňato oprávnění kázat.¹⁹²

¹⁸⁴ Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, vol. i., s. 421–433.

¹⁸⁵ Farnost Lethendy a Kinloch měli společně jednoho duchovního. Nad nimi bylo presbyterstvo v Dunkeld.

¹⁸⁶ Šlo o Thomase Buttera - Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 38.

¹⁸⁷ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 11.

¹⁸⁸ zákaz bohoslužebných úkonů.

¹⁸⁹ *Commission of General Assembly*. Tento orgán vydává konečný rozsudek v určitých záležitostech.

¹⁹⁰ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 22.

¹⁹¹ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 39.

¹⁹² Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, vol. ii, s. 16.
Podrobněji k tomuto případu: *Report of the Lethendy case*.

V průběhu výše popsaných případů se objevily dva postoje dotýkající se vztahů mezi církví a státem. První pohled lze vyčíst z rozhodnutí Nejvyššího civilního soudu a Sněmovny lordů, a to, že Skotská církev, jakožto Oficiální církev, byla zřízena psaným právem. Tím se vracíme ke skotské reformaci z roku 1560 a tzv. Skotské konfesi, která byla ratifikována skotským parlamentem. Nové náboženské zřízení bylo tudíž vytvořeno státem, aby zajišťovalo legitimnost tohoto náboženství a jeho rozvoj. Církev získala jisté výsady, které zahrnovaly správu vnitřních záležitostí, ale cokoliv jiného již bylo sférou občanského práva. Jakmile by se některý z občanských soudů vyslovil k Zákonu o zamítnutí jako o protiprávním, tedy ohrožující občanská práva patronů a jejich kandidátů, povinností církve bylo nebrat na zamítnutí zřetel. Za touto argumentací stojí myšlenka jednotné svrchovanosti, dle níž mohla být ve státě pouze jediná svrchovaná moc, v tomto případě Koruna, respektive parlament.

Druhý, opoziční pohled nazíral na celou záležitost zcela jiným způsobem. Je nazván *non-intrusionist*, což lze přeložit jako *nezúčastnění*, dle skupiny v církvi, která vyzývala k odporu vůči „narušování (pronikání)“ kandidátů patronů proti vůli farníků. Odvolávali se především ke Druhé knize disciplíny, a trvali na nauce o „dvou královstvích“.¹⁹³ Jedním byla církev, jejíchž hlavou byl Kristus, druhou byl stát, nad nímž byla Koruna reprezentovaná parlamentem. Skotská církev byla jednou z částí univerzální církve zřízené Kristem.

Evangeličtí nezúčastnění byli ohledně otázky duchovní nezávislosti církve zcela nekompromisní. Jejich neústupnost byla posílena, když si uvědomili, jak nesmyslná byla reakce ze strany parlamentu k tzv. církevnímu rozšiřování (*Church Extension*) v březnu 1838. Parlament totiž odmítl poskytnout církvi finanční prostředky, aby mohla i nadále rozšiřovat svůj farní systém, neboť tak chtěla reagovat na vzrůst městské populace. Zdálo se, že odmítnutí parlamentu poškodilo církev a zhoršilo její společenský vliv. Po roce 1838 skupina evangelických nezúčastněných, čím dál více ovlivňována mladými nadšenci, mezi něž patřili Robert Smith Candlish, William Cunningham, Thomas Guthrie nebo James Begg, kteří vzhlíželi k duchovní nezávislosti církve a reformovaným dogmatům, a kteří naléhali na Thomase Chalmerse¹⁹⁴ a starší evangelické vůdce, aby se nezpronevěřili základním principům Skotské církve.

¹⁹³ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 13.

¹⁹⁴ Patří mezi významné skotské církevní představitele 19. století. Narodil a vzdělával se v Anstrutheru, poté zamířil na univerzitu v St. Andrews. V roce 1803 se stal duchovním v Kilmany (Fife) a v roce 1815 byl přeložen do Glasgow. V roce 1823 byl jmenován profesorem morální filosofie v St. Andrews a o pět let

V květnu 1839 se na Generálním sněmu řešila otázka, zda-li by nebylo možné přerušit spojení církve a státu, a to tím, že by záležitosti ordinace duchovního a církevní poslušnosti řešily církevní soudy. Na návrh Thomase Chalmerse jmenoval sněm Výbor nezúčastněných (*Non-intrusion Committee*), který měl bránit duchovní nezávislost církve a zároveň se radit s oběma politickými stranami v parlamentu o tom, jak střetnutí mezi světskými a církevními představiteli ukončit. Snahou nezúčastněných bylo, aby komise reprezentovala církev jako celek, a nikoliv pouze její část (*evangelicals*), zároveň také chtěla parlamentu ukázat, že ve svých krocích postupuje jednotně.¹⁹⁵ Smířit se s tím nechtěla umírněna skupina a její vedoucí představitel George Cook.

Cook a většina umírněných nepodporovali argument, že Skotská církev byla vytvořena státem, ale zastávali názor, že církev je nezávislá jen v duchovních záležitostech. Navzdory tomu tvrdili, že pokud došlo ke střetu mezi civilními a církevními soudy o vymezení, komu jaká náleží soudní pravomoc, záleží pouze na civilních soudech, aby určily hranici církevních pravomocí. Jejich tvrzení bylo stvrzeno v květnu 1839 ve Sněmovně lordů, která rozhodla, že Zákon o zamítnutí překročil moc církve.¹⁹⁶ Situace se zdála neúnosnou. Umírnění získali tímto rozhodnutím navrch a navázali na své předcházející úspěchy z minulosti. Vzrostl tak rozpor mezi oběma skupinami v církvi, což ohrozilo jednání mezi církví a parlamentem, a do toho se objevil další případ řešící patronát.

V roce 1837 byl uvolněn úřad ve farnosti Marnoch, do kterého patron, hrabě Fife¹⁹⁷, uvedl Johna Edwardse. Místní hostinský byl jediným farníkem, který podepsal „zvolání“, ale ostatních 261 hlav rodin s ním v souladu se Zákonem o zamítnutí nesouhlasilo. Jejich vyjádření se však dalo očekávat, neboť již dříve John Edwards ve farnosti vypomáhal, ale kvůli své neoblíbenosti byl z funkce odvolán.¹⁹⁸ Po odmítnutí Johna Edwardse uvedl hrabě Fife dalšího kandidáta, který farnosti vyhovoval. Následně komise Generálního sněmu nařídila místnímu presbyterstvu Strathbogie, aby přerušila jednání, zatímco církev jednala

později profesorem bohosloví v Edinburghu. V období tzv. rozkolu byl vůdcem nezúčastněných, a v roce 1843, kdy vzniká Svobodná skotská církev, i jejím prvním předsedou (moderator). Přestože byl vychován v umírněném (moderate) duchu, během působení v Kilmany se z něj stal stoupenec evangelického proudu. Blíže k němu: Brown, Stewart J. *Thomas Chalmers and the Godly Commonwealth*. Oxford University Press 1982. nebo Wylie, James Aitken (ed.), *Disruption Worthies: A Memorial of 1843*. Edinburgh 1881, s. 15–22.

¹⁹⁵ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 13.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁹⁷ Earl of Fife.

¹⁹⁸ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 41.

s parlamentem o legislativním řešení. Nejvyšší civilní soud ale žádné řešení neakceptoval a nařídil presbyterstvu Strathbogie, aby Johna Edwardse přijalo na zkoušku.

Na začátku prosince 1839 presbyterstvo Strathbogie, tou dobou složené z přívrženců umírněných, rozhodlo většinou o uposlechnutí příkazu Nejvyššího civilního soudu.¹⁹⁹ Neuposlechnutím nařízení náležící nadřazenému duchovnímu soudu se sedm duchovních z presbyterstva Strathbogie rozhodlo Johna Edwardse přijmout do zkušební lhůty.²⁰⁰ Jelikož se rozhodli řídit spíše nařízením občanských soudů než Generálního sněmu, byli suspendováni komisí sněmu.²⁰¹ V prosinci 1840 Nejvyšší civilní soud přikázal presbyterstvu uznat Johna Edwardse k úřadu. V lednu 1841 Generální sněm tyto duchovní suspendoval, avšak oni i nadále pokračovali s uvedením Edwardse k farnímu kostelu v Marnochu.

V květnu téhož roku Generální sněm prohlásil přijetí Johna Edwardse za neplatné a presbyterstvu nařídil postupovat s uvedením dalšího kandidáta, reverenda Davida Henryho.²⁰² Mezitím se Nejvyšší civilní soud vyjádřil k rozhodnutí o sesazení sedmi duchovních farnosti Strathbogie pozastavením rozsudku Generálního sněmu. Nejvyšší civilní soud poté potvrdil svou soudní pravomoc, aby bylo omezeno nařízení Generálního sněmu, které duchovní zbavovalo funkcí.²⁰³

Vraťme se zpět k tomu, jak probíhala legislativní jednání mezi církví a parlamentem. V době, kdy byl vytvořen Výbor nezúčastněných, byla u moci whigovská vláda vikomta Melbourne, který již dříve odmítl pomoc s rozšiřováním kostelů. Ačkoliv neměl rád disenteru, byl na nich závislý, neboť podporovali jeho stranu. Zároveň neměl v oblibě Chalmerse. Díky snahám dvou politiků zde byla snaha prosadit legislativu, která by situaci vyřešila. První návrh pocházel od hraběte Aberdeena²⁰⁴, jehož smyslem bylo udělit presbyterstvům větší pravomoci v posuzování námitek vůči kandidátům. Evangelická skupina tento návrh zamítla, neboť neposkytoval dostatečnou ochranu proti jednáním u civilních soudů.²⁰⁵

¹⁹⁹ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 14.

²⁰⁰ Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, vol. ii, s. 18–21.

²⁰¹ Bryce, James. *The Church of Scotland, 1833-1843*. Edinburgh 1850, vol. 1, s. 115–131.

²⁰² Bryce, James. *The Church of Scotland, 1833-1843*. Edinburgh 1850, vol. 2, s. 94.

²⁰³ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 24–25.

²⁰⁴ Earl of Aberdeen.

²⁰⁵ Hutchinson, I. G. C. *Political history of Scotland 1832-1924: parties, elections and issues*. Edinburgh 1986, s. 22–23. nebo Erickson, Arvel B. "The Non-Intrusion Controversy in Scotland, 1832-1943." *Church History*, vol. 11, no. 4, 1942, s. 316–317.

Vévoda Argyll²⁰⁶ podal další návrh, který v podstatě s menšími modifikacemi legalizoval Zákon o zamítnutí, ale i tento koncept byl zavržen, tentokrát umírněnou skupinou.²⁰⁷ O konečné řešení se pokusil sir George Sinclair, který se snažil najít kompromis posílením Aberdeenova návrhu. To mělo i dopad na případ ve farnosti v Marnochu, kde přívrženci sesazených duchovních presbyterstva Strathbogie žádali vládu, aby prosadila zákon tak, jak byl ustanoven.²⁰⁸

V létě roku 1841 proběhly volby do Dolní sněmovny (*House of Commons*), ve kterých zvítězili konzervativci a Sir Robert Peel utvořil vládu. Ta se zavázala, že nebude podporovat více než mírně upravenou verzi Aberdeenova návrhu, což bylo pro Výbor nezúčastněných nepřijatelné. Mezitím došlo v březnu 1842 k utvoření tzv. střední skupiny (*Middle party*)²⁰⁹, která se vytvořila mezi kněžími nezúčastněných na synodách v Glasgow a v Ayr. Tato skupina vyjádřila uspokojení nad Aberdeenovým návrhem.²¹⁰ Vládě se zdálo, že uvnitř nezúčastněných došlo k roztržce, a že by tedy bylo možné uznat předpis občanského práva.²¹¹

Nic takového se však neudálo a v květnu 1842, na návrh Thomase Chalmerse, Generální sněm přijal tzn. Nárok práv (*Claim of Right*), přesněji „Proklamace, Deklarace a Protest“ („*Claim, Declaration and Protest*“)²¹², který byl navržen s pomocí právního poradce Alexandra Dunlopa. Dokument prohlašoval, že zákony parlamentu zabývající se vládou a dále církví, kterou parlament schválil po Zákonu o unii, aniž by s tím souhlasila sama církev, jsou neplatné a nemají žádnou právní sílu. Dále zde bylo zdůrazněno, že patronátní zákon a rozsudky Nejvyššího civilního soudu a Sněmovny lordů ohledně Zákona o zamítnutí jsou rovněž neplatné a nemají právní účinnost.²¹³

²⁰⁶ Duke of Argyll.

²⁰⁷ Hutchinson, I. G. C. *Political history of Scotland 1832-1924: parties, elections and issues*. Edinburgh 1986, s. 23–24. nebo Erickson, Arvel B. “The Non-Intrusion Controversy in Scotland, 1832-1943.” *Church History*, vol. 11, no. 4, 1942, s. 317–318.

²⁰⁸ Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988, s. 348.

²⁰⁹ Sice sympatizovali s těmi, kteří ze Skotské církve odešli, avšak domnívali se, že je lepší zachovat církev než vyvolat rozvrat. Vůdcem této strany byl evangelický kněz William Muir.

²¹⁰ Turner, Alexander. *The Scottish Secession of 1843*. Edinburgh 1859, s. 269-284.

²¹¹ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 17–18.

²¹² *AGA, 1688-1843*. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843, s. 1130–1141.

²¹³ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 27.

Ačkoliv se vytvořila opozice od strany umírněných, sněm odsouhlasil Nárok práv jako poslední výzvu státu.²¹⁴ V listopadu stejného roku se konalo v Edinburghu shromáždění²¹⁵, na kterém se sešlo velké množství nezúčastněných, kteří přezkoumávali další kroky.²¹⁶ Chalmers zde představil plán, který měl financovat a zachovat národní presbyteriánskou církev, a to skrze dobrovolné příspěvky. Peníze měly být vybírány místními kongregacemi, podle jejich schopností platit, a následně měly být dále přerozdělovány dle potřeb farností.

Konečně 4. ledna 1843 církev obdržela od vlády odpověď na Návrh práv, která ji označila jako „*nesmyslnou*“ a oznámila, že „*není schopna souhlasit s těmito požadavky*.“²¹⁷ V tom samém měsíci se rozhodovalo v případě Stewarton²¹⁸, přičemž Nejvyšší civilní soud označil Zákon o modlitebnách jako protiprávní, a přikázal, že všechny *quoad sacra* farní kostely mají být zbaveny zastoupení u církevních soudů. Problémem bylo, že většina těchto farních kostelů byla postavena během kampaně, kterou zaštiťoval Výbor pro rozšiřování víry, což mohlo způsobit komplikace nezúčastněných, kteří by neměli většinu na nadcházejícím Generálním sněmu. Řešení situace, jak se zdálo, bylo již rozhodnuto na listopadovém shromáždění v Edinburghu, a zároveň rozhodnutím v případě Stewarton. Mezi 7. a 8. březnem téhož roku však ještě došlo k jednání na půdě Dolní sněmovny (*House of Commons*), která vedla rozsáhlou debatu ohledně skotské církevní otázky. Na návrh Foxe Mauleho, Výbor obou sněmoven (*Committee of the Whole House*) projednal petici církve, která měla posoudit její Nárok práv. V promluvě k vládě, sir John Graham, ministr vnitra (*The Home Secretary*), přiznal, že předpověď malého odtržení byla špatná, a že vláda nyní předpokládá, že počet těch, kteří odejdou bude mnohem vyšší.²¹⁹ K celé věci se vyjádřil těmito slovy: „*Žádná věc v mém veřejném životě mě nezarmoutila natolik, jako tento nešťastný spor. Myslím si, že celá záležitost je mnohem nejšťastnější, že vznikla právě ve chvíli, kdy se vliv této církve rozšiřoval – její prospěšnost byla přijata, když svítila nejčistším a nejjasnějším světlem*.“²²⁰ Vyjádřil tak hlubokou úctu těm, jejichž svědomí je vázalo opustit

²¹⁴ Dokument byl odhlasován 241 hlasy ku 110 hlasům. Blíže: Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, vol. ii, s. 357–380, 471–485.

²¹⁵ Convocation.

²¹⁶ A. Cheyne *The Ten Years' Conflict and the Disruption: an overview*. Edinburgh 1993, s. 10.

²¹⁷ Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, vol. ii, s. 412–413.

²¹⁸ Podrobněji k tomuto případu: *Report of the Stewarton case*.

²¹⁹ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 20.

²²⁰ „*Nothing in my public life has grieved me so much as this unhappy dispute. I think it more peculiarly unfortunate on this ground, that it arose precisely – at a moment when the influence of this Church was extending itself – its usefulness was fully approved, and when it shone with the purest and brightest light*.“ Převzato z: Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 20.

tuto církev. Avšak vláda nebyla schopná nalézt žádný způsob, jak uspokojit nároky nezúčastněných. Sice uznávala požadavek církve na nezávislost v duchovní sféře, ale nemohla církvi přiznat, že má výhradní právo určit rozsah svých duchovních pravomocí. Ve sporných případech tu byla Sněmovna lordů, jako nejvyšší odvolací soud, která vydala konečný rozsudek. Církev musela tuto skutečnost přijmout. K tomuto bodu se vyjádřil Robert Peel, předseda vlády: „*Otázkou je, kde a kým jsou definovány hranice občanských a církevních otázek? Zdá se mi, že pravomoc rozhodovat v této záležitosti spočívá v tribunálu jmenovaném parlamentem, kterým je Sněmovna lordů.*“²²¹ Peel tím narážel na skutečnost, že pokud by parlament požadavky církve schválil, musela by se celá záležitost provést i v Anglikánské církvi, ve které mělo silnou pozici tzv. oxfordské hnutí²²². Celá záležitost byla nakonec vyřešena 8. března, kdy Dolní sněmovna vydala rozhodnutí. Odmítla petici 211 hlasy ku 76. Skotští členové parlamentu však hlasovali 25 hlasy ku 12 ve prospěch petice.²²³ Rozkolu se již nedalo zabránit.

²²¹ Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, vol. ii., s. 426

²²² Za vznik tohoto hnutí je považováno kázání Johna Kebla *Národní apostaze*. Toto hnutí se snažilo o náboženskou a mravní obrodu anglikánské církve. Stavělo se proti teologickému liberalismu a erastianismu, tedy směru stavějícímu stát nad církev. Svá stanoviska, myšlenky a argumenty šířil pomocí krátkých spisků zvaných „traktáty“ (*Tract for the Times*), díky nimž se jeho stoupencům říká též *traktariáni*.

²²³ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 20.

4 ROZKOL 1843

V úterý 18. května 1843 zahájil markýz Bute jako lord vysoký komisař (*Lord High Commissioner*)²²⁴ Generální sněm Skotské církve v kostele sv. Ondřeje²²⁵ v Edinburghu. Předseda odcházející do důchodu, doktor David Welsh²²⁶ vedl přítomné duchovní a laické starší v modlitbě. Poté, dle předem připraveného plánu²²⁷ požádal o svolení přečíst dlouhý protest.²²⁸ V něm se ohradil proti ohrožování tradičních svobod Skotské církve a národa ze strany královských úřadů a naznačil, že není možné, aby ti, kteří věřili v duchovní nezávislost národní církve, zůstali ve stávajícím církevním zřízení.²²⁹ Po přečtení textu se doktor Welsh uklonil lordu vysokému komisaři, vzal si klobouk a odešel z kostela, následován dalšími 200 duchovními.²³⁰ Pokračovali po Jiřího ulici (*George street*), dále po Hanoverské (*Hanover street*), až došli do Tanfieldského sálu (*Tanfield Hall*) v Canonmills, kde na ně čekalo mnoho dalších duchovních a laických starších.

Na tomto místě byla ustanovena Svobodná skotská církev (*Free Church of Scotland*). Současně byl zvolen prvním předsedou Thomas Chalmers.²³¹ Definitivní rozdělení na dvě denominace, tedy Skotskou církev a Svobodnou skotskou církev, bylo stvrzeno podpisem Smlouvy o demisi (*Deed of Demission*).²³² V souvislosti s tím vznikl obraz malíře Davida

²²⁴ Jedná se o osobu, která zastupuje panovníka na Generálním sněmu Skotské církve. Tuto funkci lze vysledovat již v raných letech skotské reformace. Záměrem bylo vytvořit komunikační kanál mezi církví a panovníkem. Pravidelné jmenování lorda vysokého komisaře se datuje do roku 1603, kdy se Jakub VI. přemístil do Londýna. Lord vysoký komisař nesmí být římskokatolického vyznání, ale nemusí být mužem. Není členem sněmu na základě jmenování. Galerie, kde sedává, není součástí sněmovní haly a přístup na ní je skrze oddělené schodiště. Převzato z: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 495.

²²⁵ St Andrew's Church.

²²⁶ David Welsh byl profesorem církevních dějin a jedním z průkopníků Svobodné skotské církve. Blíže k jeho osobě: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 860. nebo Wylie, James Aitken (ed.), *Disruption Worthies: A Memorial of 1843*, Edinburgh 1881, s. 7–14.

²²⁷ Například: Turner, Alexander. *The Scottish Secession of 1843*. Edinburgh 1859, s. 349–352. Turner byl původně podporovatelem nezúčastněných, ale nakonec je opustil a stal se jedním ze členů „Forty Thieves“, tedy Middle party.

²²⁸ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 1.

²²⁹ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. VII.

²³⁰ Blíže: Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849, s. 593–608.; Bryce, James. *The Church of Scotland, 1833–1843*. Edinburgh 1850, s. 358–370.; Turner, Alexander. *The Scottish Secession of 1843*. Edinburgh 1859, s. 352–356.; *Acts of the General Assembly of the Free Church of Scotland, 1843–1847*. Edinburgh: John Greig, 1843–1847, s. 5–10. (dále jen *AG AFC, 1843–1847*. Edinburgh: John Greig, 1843 1847.)

²³¹ Rodger, Alan. *The Courts, the Church and the Constitution: Aspects of the Disruption of 1843*. Edinburgh 2008, s. 1.

²³² *AG AFC, 1843–1847*. Edinburgh: John Greig, 1843–1847, s. 19–24.

Octavia Hilla s názvem *The First General Assembly of the Free Church of Scotland; signing the Act of Separation and Deed of Demission*²³³, který zvěčnil den (23. května), kdy byla Smlouva o demisi podepsána.

Mezitím v kostele sv. Ondřeje pokračoval i nadále Generální sněm, jako by se nic nestalo. Novým předsedou byl zvolen představený (*principal*) M^rFarlan. Jak uvedl S. J. Brown „byla to nejdůležitější událost ve Skotsku v 19. století.“²³⁴ Jeden z hlavních pilířů skotské identity byl zničen a rozdělil skotský národ.

Svobodná skotská církev potvrdila roli autentické národní církve, která zastupuje skotské zájmy a reprezentuje reformační identitu. Rozkol dle jejího pohledu nebyl odloučením (*secession*), ale oddělením se od Skotské církve a od jejího spojení se státem, který zastával erastiánské²³⁵ názory. Po Rozkolu ztratila Skotská církev značnou část národního vlivu a autority, což znamenalo i ztrátu možnosti, jak plnit svou společenskou funkci. Její úloha byla oslabena v oblasti pomoci chudým (*poor relief*), díky uzákonění chudinského zákona z roku 1845²³⁶, či oslabení na poli vzdělání. Po roce 1843 bylo základní vzdělání poskytováno různými denominacemi a soukromými školami, až do roku 1872, kdy byl uzákoněn Zákon o vzdělání (*Education Act*), díky němuž začal vzdělání kontrolovat stát. Úpadek zaznamenaly také farní kostely tvořené duchovními a laickými staršími, které ztratily v průběhu 19. století svůj vliv a význam.

Velký vliv na dominanci skotského náboženství měl hladomor, který proběhl v Irsku v letech 1845-1850, a v jehož důsledku přišlo do Skotska desetitisíce lidí vyznávajících římskokatolickou víru. Migranti se ihned připojili k malé skupině skotských katolických obyvatel, kteří zde žili již od dob reformace.²³⁷ Mnoho skotských protestantů pohlíželo na vzrůst katolické populace jako na nesnesitelnou přítěž směřující proti reformačnímu dědictví. Ačkoliv zde byly pokusy o jakousi změnu zformováním Skotské reformační společnosti (*Scottish Reformation Society*)²³⁸ Jamesem Beggem, snahy zůstaly bez výsledku.

²³³ Bliže: Fowler J., *Mr Hill's Big Picture: The Day that Changed Scotland Forever – Captured on Canvas*. Edinburgh 2006.

²³⁴ „was the most important event in the history of nineteenth-century Scotland.“ Převzato z: Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 2.

²³⁵ Erastianismus, je doktrína, podle níž je stát nadřazen církvi v duchovních záležitostech. Pojmenována je po švýcarském lékaři Thomasi Erastovi.

²³⁶ Dojde k převedení pomoci chudým (*poor relief*) od kostelů ve farnosti (*parish churches*) k voleným výborům (*elected boards*).

²³⁷ Devine T. M. and Jenny Wormald, eds. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 93.

²³⁸ Skotská reformační společnost byla založena 5. prosince 1850. Stalo se tak na závěr velkého veřejného

Původem irské obyvatelstvo zůstávalo i nadále věrné katolické víře a postupem času se stále více identifikovalo s novou skotskou domovinou.²³⁹

Pokud se zaměříme na pozice Skotské církve a Svobodné skotské církve zjistíme, že dle náboženského sčítání z roku 1851 byl počet členů obou denominací na zhruba stejné úrovni. Svobodná skotská církev byla aktivní zvláště mezi vzrůstající střední třídou, kvalifikovanými řemeslníky a na západě Vysočiny pak mezi drobnými farmáři. Kongregace Svobodné skotské církve prosperovaly v městském prostředí, ale mimo větší města byly často početně malé a bez odpovídajícího hmotného zajištění. Oproti tomu Skotská církev, jak dodává T. Devine, „nebyla odsunuta na okraj zájmu.“²⁴⁰ Své věrné si našla na anglo-skotských hranicích (*The Borders*) a udržela si značný vliv napříč Nížinou. Ve městech měla přívržence mezi uznávanými profesními a obchodními skupinami a městskou chudinou.

Úplný rozklad skotského presbyterianismu přineslo vytvoření třetí větší skupiny v roce 1847, tzv. Spojených presbyteriánů (*United Presbyterians*), která se vytvořila z denominací vzniklých v průběhu 18. století, jimž jsme se věnovali v 3. kapitole.²⁴¹ Ačkoliv všechny tři zmíněné presbyteriánské skupiny sdílely stejnou věrouku, církevní organizaci i liturgii, rozdělovala je otázka vztahu církve a státu a narůstající kontroverze vedly k rozmělnění věřících a silné rivalitě mezi nimi.

Mimo zmíněné denominace lze v tomto období pozorovat spirituální vývoj i u jiných náboženských skupin. Od 50. let 19. století vzrůstá počet členů Skotské episkopální církve. Zároveň si lze všimnout nárůstu členů kongregacionalistů, baptistů, metodistů a kvakerů, či nových evangelických denominací, jako Katolická apoštolská církev, Bratři či později

setkání konaného v edinburské hudební síni (*Edinburgh Music Hall*). Zde se protestovalo proti zformování římskokatolické hierarchie v Anglii. Zprvu byla Skotská reformační společnost spíše politickou skupinou, která se snažila vzdorovat ústupkům římskokatolické hierarchie v takových záležitostech, jakým bylo zajištění duchovních ve věznicích. Především však vedla kampaň za zrušení státních dotací na univerzitu v Maynooth (irský římskokatolický seminář). V polovině 50. let 19. století převzala vedoucí úlohu při pokusech rozvíjet společné kroky s anglickými antikatolickými společnostmi, aby dosáhly společných politických cílů. Na začátku 60. let 19. století stála Skotská reformační společnost u zrodu Skotského protestantského institutu (*Protestant Institute of Scotland*), který sídlil v Edinburghu. Ten poskytoval studentům poučení o protestantské věrouce a historii. Převzato z: Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993, s. 760.

²³⁹ Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press 2014, s. 94.

²⁴⁰ „was not marginalized.“ Převzato z: Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 376.

²⁴¹ Devine, T. M. *The Scottish Nation, 1700–2000*. London: Penguin books, 1999, s. 377.

Armáda spásy.²⁴² Důvodů, proč dochází k tomu trendu je několik. Částečně je to ovlivněno ekonomickou prosperitou, ale také společenskými a politickými změnami, které v tomto období v britské monarchii probíhaly. Ačkoliv mělo náboženství 19. století ohromnou energii, jeho síla byla roztržena právě v nově vznikajících či se silně rozvíjejících náboženských denominacích, které lidem přinášely zcela jiný pohled a vnímání víry.

Vývoj Svobodné skotské církve byl po Rozkolu velice intenzivní. Její systém byl založen na dobrovolných příspěvcích. Za tímto účelem byl zřízen Fond podpory (*Sustentation Fund*), který poskytoval prebendu (*stipend*) duchovním. Ta byla vždy rovnoměrně rozdělena každému duchovnímu. Zřizovaly se koleje pro vzdělávání nových duchovních.²⁴³ Zároveň byla vykonávána misijní činnost, ať už doma či v zahraničí. Jedním z velkých úspěchů bylo budování nových kostelů a míst k uctívání. Výrazně se na jejich výstavbě podílela svými peněžními příspěvky střední třída, ale také řemeslníci či dělníci.

Naopak vypořádat se ze zklamání kolem Rozkolu bylo pro Skotskou církev nesmírně těžké. Nicméně nastupující nová generace²⁴⁴, která se objevila v 50. letech 19. století, si osvojila liberální postoj k věrouce a křesťanskému učení, které se zcela odlišovalo od silného kalvinismu mnoha stoupenců Svobodné skotské církve. Tím si otevřela „dveře“ k lepší komunikaci s moderní společností a byla schopná lépe konkurovat nábožensky pluralistickému prostředí té doby.²⁴⁵

Po Rozkolu přijal britský parlament Zákon o obrocích (*Benefices Act*), který zajišťoval kongregacím právo vznést námitky vůči kandidátovi, přičemž konečné rozhodnutí bylo svěřeno církevním soudům. Tohoto zákona bylo sice po řadu let využíváno, ale postupně s ním převládalo neuspokojení. Patronát tak hrál i nadále silnou roli. V období mezi lety 1843 až 1869 proběhlo na šedesát sporných případů týkajících se patronátu.²⁴⁶ V průběhu konání těchto případů Skotská církev prozřela a uvědomila si, že zrušením patronátu by mohla dopomoci k znovusjednocení skotské presbyteriální církve. Skotská církev se tak v roce 1869 rozhodla oslovit vládu konzervativců vedenou Benjaminem Disraelim.

²⁴² Devine T. M. and Jenny Wormald. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 94.

²⁴³ Například: v Edinburghu (architekt William Playfair), dále Aberdeen nebo Glasgow.

²⁴⁴ Jmenovitě: James Robertson, Norman Macleod, John Tulloch.

²⁴⁵ Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993, s. 22–24.

²⁴⁶ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 57–63.

Ta nakonec zrušila patronátní zákon²⁴⁷ v roce 1874, a dala nyní kongregacím právo volit si svého vlastního duchovního a uznala, že církev má právo rozhodovat ve všech otázkách týkajících se jmenování duchovních.²⁴⁸ Zrušením patronátu se otevřela možnost opětovného sjednocení, ačkoliv to ještě nějaký čas trvalo. Přání sjednotit skotský presbyterianismus si vynutilo zpretrhání vazeb se státem, čehož bylo dosaženo parlamentními nařízeními mezi lety 1904 až 1929, které se zabývaly doktrinálním vztahem k Westminsterskému vyznání (definovalo vztah církve a státu) a zbavení se soukromého vlastnictví církevního majetku. V tuto chvíli zbývalo sjednotit pouze Spojenou svobodnou církev a Skotskou církev.

V roce 1904 vydala Sněmovna lordů rozhodnutí, které mělo povzbuzující vliv a posílilo argumentaci Skotské církve, že jedine formou konkordátu by mohla být dosažena duchovní nezávislost se státem. Obě zmíněné náboženské denominace se setkaly v roce 1909 na konferenci, na které byly odhodlány nalézt společnou cestu ke sjednocení. V roce 1912 předložil Výbor Skotské církve (*Church of Scotland Committee*) memorandum, které načrtávalo nové stanovy. Duchovní nezávislost byla postavena na přední místo a možnost zásahů státu byla odstraněna. Obě tyto zásady se odrážejí v Deklaratorních člancích (*Articles Declaratory*)²⁴⁹, které vymezují církevní stanovy. Tento dokument byl v roce 1921 ratifikován britským parlamentem. V květnu 1929, po vzájemném odsouhlasení Základů a plánů Unie (*Basis and Plan of Union*) a Deklaratorních článků vznikla Skotská církev.²⁵⁰

²⁴⁷ *Church Patronage Act 1874*. [online], [cit. 6. května 2018]. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/37-38/82/contents>.

²⁴⁸ Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1843-1874*. Edinburgh 1975, s. 329–340.

²⁴⁹ *Articles Declaratory*. [online], [cit. 6. května 2018]. Dostupné z: http://www.churchofscotland.org.uk/about_us/church_law/church_constitution.

²⁵⁰ Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016, s. 69.

ZÁVĚR

Zhodnotit vliv a význam Rozkolu je nesmírně komplikované. Zcela jistě šlo o klíčovou událost skotských náboženských dějin v 19. století. Otázku, zda bylo možné se jí vyhnout, lze jen těžko zodpovědět. Nepochybně však ovlivnila běžný život Skotů.

Rozkol měl na svědomí rozbití Skotské církve, která hrála ústřední úlohu ve skotských náboženských dějinách od dob reformace. I když se musela v průběhu následujícího období potýkat s nespočtem problémů, stále si udržovala bezvýhradný vliv na dění ve společnosti. Společenský řád a vnímání Oficiální skotské církve jako svébytné a ničím a nikým neohrožené instituce se v několika dekádách zcela rozpadlo. Přispělo k tomu několik faktorů.

Zaprvé jde o obnovení patronátu (1712), který potvrdil závislost farností na vůli laické státní moci, zadruhé nedodržení závazek, že Skotsko, ačkoliv se stane součástí Unie (1707), bude své duchovní záležitosti spravovat samo. Obě tato ustanovení zásadním způsobem přispěly k narušení tradice skotské autonomie, svébytnosti a náboženské specifičnosti. Tato skutečnost zásadním způsobem ovlivnila další vývoj Skotské církve, která se začala postupně tříštit a vyvrcholila Rozkolem.

Cílem této práce bylo zodpovědět, zda samotný Zákon o patronátu zásadním způsobem ovlivnil vytvoření Svobodné skotské církve, a zda skupiny (evangelikálové X umírnění) vytvořené v rámci Skotské církve do tohoto dění výrazněji zasáhly a přispěly tak k rozpadu Skotské církve.

Dovolím si tvrdit, že Zákon o patronátu byl katalyzátorem budoucích problémů. Nejenomže se ho nepodařilo za reformace zrušit, ale postupně posiloval svůj význam. Změna přišla až po Slavné revoluci, kdy byl výběr duchovních vložen do rukou farních kostelů (*kirk sessions*) a dědiců (*heritors*). Po vzniku Unie v roce 1707, kdy náboženské záležitosti Skotska neměly být předmětem jednání, došlo v roce 1712 k znovuoobnovení patronátu. Nebyl tudíž splněn závazek, že si Skotsko bude spravovat své církevní záležitosti samo. Myslím si, že rozhořčení z toho, že byl patronát obnoven, není až tak překvapivé. Úsilí členů Generálního sněmu o to, aby byl patronát odstraněn, nebylo úspěšné.

Odpor vůči patronátu tak musel být uskutečněn jiným způsobem, což byl i jeden z hlavních důvodů pro obě odtržení z let 1733 a 1761. Tou dobou však již Generálnímu sněmu dominovala skupina umírněných, kteří byli konzervativnějšího smýšlení, a chtěli patronát kvůli uchování dobrých vztahů k monarchii zachovat. Mám za to, že následující období

politických a náboženských změn první poloviny 19. století částečně ovlivnilo další vývoj otázky patronátu. Z těch politických je to jistě první volební reforma, která zásadně přispěla k vývoji parlamentarismu, z náboženských bych jmenoval Zákon o katolické emancipaci, „dobrovolnou diskusi“, případně v sousední Anglii tzv. oxfordské hnutí, jehož myšlení nebylo nepodobné evangelikální skupině.

Za zásadní změnu však považuji získání převahy evangelické skupiny na Generálním sněmu v roce 1834, a současně s tím přijetí Zákona o zamítnutí a Zákona o modlitebnách, kdy především první ze jmenovaných zákonů způsoboval ve jmenování duchovního farnosti, značné problémy. Vyvstala otázka, jakou moc má stát nad církví, zda má vůbec pravomoci na to, aby rozhodl, kdo se může stát duchovním příslušné farnosti nebo nikoliv. I proto se členové evangelické skupiny obrátili zpět k událostem roku 1707, upozorňovali na jasně dané závěry, které byly dohodnuty. Ještě měsíc před Rozkolem se britští poslanci snažili o vyřešení skotské náboženské otázky, ale výsledkem bylo pouze konstatování, že církev má právo být nezávislá ve své duchovní sféře, ale nemůže si určovat míru svých náboženských pravomocí.

Domnívám se, že problém Skotské církve tkví obecně v nedodržení podmínek daných smlouvou o Unii z roku 1707, s čímž úzce souvisí nepochopitelné obnovení patronátu z roku 1712, ale částečně také postupný nárůst moci umírněné skupiny ovládající od poloviny 18. století Generální sněm, která spolupracovala v souladu se zájmy monarchie. K tomu je třeba připočíst střetávání občanských a duchovních pravomocí na rozhodování o tom, kdo se stane duchovním v dané farnosti. Průběh nastíněných událostí nepochybně přispěl k pocitu, že presbyteriánská identita byla narušena. Rozpadl se charakter národní a svébytné církevní organizace, která tu působila od dob skotské reformace. Oddělením náboženských denominací v 18. století a změnou jejich teologického smýšlení, které vedlo k dalšímu členění těchto denominací, a poté především vznikem Svobodné skotské církve v roce 1843, došlo k rozpadu jednotné a pevně hierarchizované presbyteriánské komunity do několika táborů. K událostem, o kterých zde píši, by však nedošlo také bez politických a společenských změn, které se v průběhu utváření skotské společnosti objevily a na vývoj Skotské církve a její dalšího působení měly nemalý vliv.

Ihned po Rozkolu zažívala Svobodná skotská církev intenzivní rozvoj, který je spojen s novou výstavbou sakrálních staveb či misiemi. Skotské církvi jistou dobu trvalo, než se vzpamatovala s Rozkolu, ale i ona našla cestu k jisté přeměně. Nová generace duchovních

přispěla k novému pohledu na teologickou věrouku a zastávala mnohem liberálnější postoje než její předchůdci. Otázka patronátu i nadále rezonovala, a to i přes jisté legislativní změny. Skotská církev si uvědomila, že pokud chce uspět, bude třeba zrušit patronát a přispět tím k znovusjednocení skotské presbyteriální církve, což se podařilo. Okamžik, že si Skotská církev uvědomila bezvýznamnost a nepotřebnost patronátu, který po dlouhou dobu sužoval skotské náboženské prostředí, vedla nakonec ke sjednocení výše zmíněných náboženských denominací.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Acts of the General Assembly of the Church of Scotland, 1688-1843. Edinburgh: Edinburgh Print. & Co., 1843.

Acts of the General Assembly of the Free Church of Scotland, 1843-1847. Edinburgh: John Greig, 1843-1847.

Articles Declaratory. [online], [cit. 6. května 2018]. Dostupné z:

http://www.churchofscotland.org.uk/about_us/church_law/church_constitution.

Bell, John Montgomery et al. (eds), *Report of the Stewarton Case, William Cuninghame and others ...against the Presbytery of Irvine.* Edinburgh: Saunders & Benning, London, 1843.

Brown, Keith M., Roland Tanner, and Alastair J. Mann. *The Records of the Parliaments of Scotland to 1707.* St. Andrews: University of St. Andrews, 2007. Internet resource.

Brown, Thomas. *Annals of the Disruption.* Edinburgh 1893.

Browning, Andrew. *English historical documents 1660-1714.* London: Eyre 1953.

Church Patronage Act 1874. [online], [cit. 6. května 2018]. Dostupné z:

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/37-38/82/contents>.

Hanna, William, *Memoirs of the life and writings of Thomas Chalmers*, four volumes, Edinburgh: Constable, 1849–54.

Innes, Taylor A. *The Law of Creeds in Scotland.* 2nd edition, Edinburgh and London: William Blackwood & Sons, 1902.

Kinnoull, Thomas R. H.-D, Robert Young, and Charles Robertson. *Report of the Auchterarder Case: The Earl of Kinnoull, and the Rev. R. Young, against the Presbytery of Auchterarder*, two volumes. Edinburgh: Adam and Charles Black, 1838.

Macleod D., *Memoir of Norman Macleod D. D.* London: Daldy, Isbister & Co., 1876.

Robertson, Charles Gordon (ed.), *Report of the Proceedings of the Court of Session in the Lethendy Case, the Rev. Thomas Clark ... against the Presbytery of Dunkeld and the Rev. Andrew Kessen.* Edinburgh: Blackwood & Sons, Edinburgh, 1839.

Wylie, James Aitken (ed.), *Disruption Worthies: A Memorial of 1843*, Edinburgh 1881.

Literatura

- Broadie, Alexander. *The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Brown, Callum B. *Religion and Society in Scotland since 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
- Brown, J. Stewart and Fry, Michael. *Scotland in the Age of Disruption*. Edinburgh 1993.
- Bryce, James. *The Church of Scotland, 1833-1843*. Edinburgh 1850.
- Burleigh, John H. S. *A church history of Scotland*. Edinburgh 1988.
- Buchanan, Robert. *The Ten Years' Conflict*. Glasgow 1849.
- Cunningham, John. *The Church History of Scotland: From the Commencement of the Christian Era to the Present Time*. Edinburgh: J. Thin, 1882.
- Devine T. M. and Jenny Wormald, eds. *The Oxford Handbook of Modern Scottish History*. New York: Oxford University Press, 2014.
- Devine, T. M. *The Scottish Nation, 1700–2000*. London: Penguin Books, 1999.
- Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1688-1843*. Edinburgh 1973.
- Drummond, A. L. and Bulloch, J. *The Scottish Church, 1843-1874*. Edinburgh 1975.
- Erickson, Arvel B. "The Non-Intrusion Controversy in Scotland, 1832-1943." *Church History*, vol. 11, no. 4, 1942, s. 302–325.
- Fry, Michael. *The union: England, Scotland and the treaty of 1707*. Edinburgh 2006.
- Glassey, L. K. J. William II and the Settlement of Religion in Scotland, 1688-1690. *Records of Scottish Church History Society*, vol. 23, 1989, s. 317–329.
- Goldie, F. *Short History of the Episcopal Church in Scotland*. London 1951.
- Griffiths, Trevor. a Graeme, Morton. *History of everyday life in Scotland, 1800 to 1900*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.
- Hutchinson, I. G. C. *Political history of Scotland 1832-1924: parties, elections and issues*. Edinburgh 1986.
- Cheyne, A. C. *The Ten years' conflict and The Disruption: An Overview*. Edinburgh 1993.

Kovář, Martin. Poslední léta Stuartovské monarchie (1707-1714). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. roč. 9, č. 3-4, 1998, s. 57–64.

Lachman D. *The Marrow Controversy: An Historical and Theological Analysis*, Edinburgh: Rutherford House, 1988.

Lyall, Francis. *Church and State in Scotland: Developing law*. Oxford 2016.

Machin, G. I. T. "The Disruption and British Politics 1834-43." *The Scottish Historical Review*, 1972, vol. 51, no. 151, s. 20–51.

McKerrow, John. *History of the Secession Church*. Edinburgh 1848.

Mitchinson, Rosalind. *A history of Scotland*. London: Routledge, 2002.

Phillipson, N. and Mitchinson, R. Scotland in Age Improvement. *From Protest to Reaction: The Moderate Regime in the Church of Scotland, 1752-1805*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996.

Raffe, Alasdair. "Presbyterians and Episcopalians: the Formation of Confessional Cultures in Scotland, 1660-1715." *The English Historical Review*, vol. 125, no. 514, 2010, s. 570–591.

Rosůlek, Přemysl. *Politický secesionismus a etické teorie: Allen Buchanan a jeho kritici*. Brno 2014.

Stephen, Jeffrey. *Scottish Presbyterians and the Act of Union 1707*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

Thomson, Andrew. *The Origin of the Secession Church*. Edinburgh 1848.

Troost, Wouter. *William III, the Stadholder-King: A Political Biography*. New York: Routledge, 2017.

Turner, Alexander. *The Scottish Secession of 1843*. Edinburgh 1859.

Withrington, Donald J., The making of the Veto act, 1833-1834, *Scottish Church History Society*, 1998, s. 101–128.

Withrington, D. J. The Disruption: a century and half of historical interpretation. *Records of Scottish Church History Society*, vol. 25, 1998, s. 101–128.

Wormald, Jenny. *Scotland: A history*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Wormald, Jenny. *Dějiny Skotska*. Praha 2007.

Wright, David F., David C. Lachman and Donald E. Meek. *Dictionary of scottish church: history & theology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1993.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1.: Ukázka z Nároku práv – *The Claim of Right*

(převzato z: <http://www.scottisharchivesforschools.org/union1707/chapter1.asp#Claim>)

Příloha č. 2.: Obrázek – Ebenezer Erskine

(převzato z: https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/2383/rev-ebenezer-erskine-1680-1754-secession-leader?search=Ebenezer%20erskine&search_set_offset=4)

Příloha č. 3.: Obrázek – William Robertson

(převzato z: <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/3580/rev-william-robertson-1721-1793-historian-principal-edinburgh-university>)

Příloha č. 4.: Obrázek – Thomas Chalmers

(převzato z: <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/65883/rev-thomas-chalmers-1780-1847-preacher-and-social-reformer>

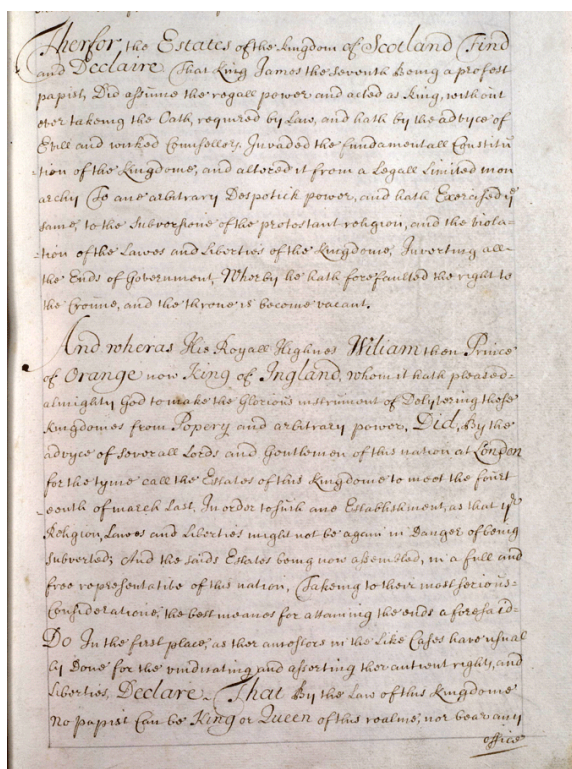
[f?sitters%5B15349%5D=15349&search_set_offset=1](https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/65883/rev-thomas-chalmers-1780-1847-preacher-and-social-reformer))

Příloha č. 5.: Obrázek – James Begg (převzato z: <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/9334/rev-james-begg-1808-1883-free-church-minister>)

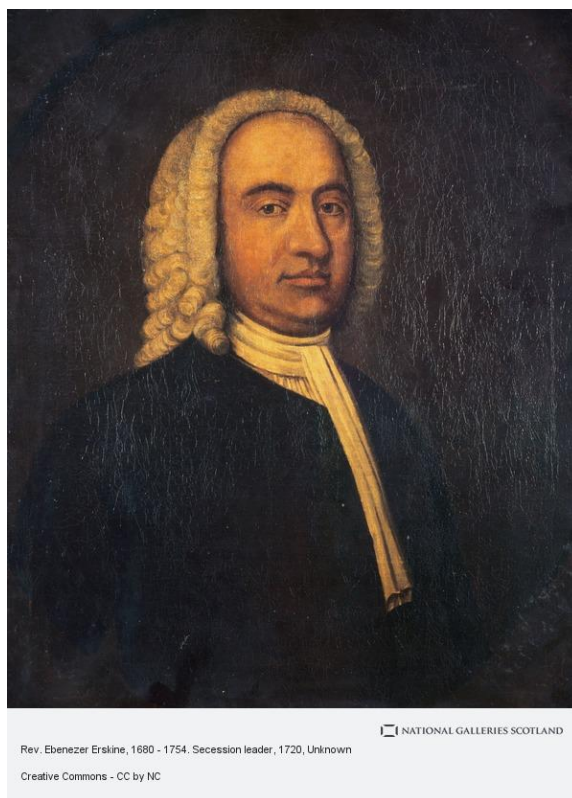
Příloha č. 6.: Ukázka ze Smlouvy o demisi – *Deed of Demission*

(převzato z: <https://victoriancollections.net.au/items/5667b3932162f101d0e3a74a>)

Přílohy

Příloha č. 1: Ukázka z Nároku práv

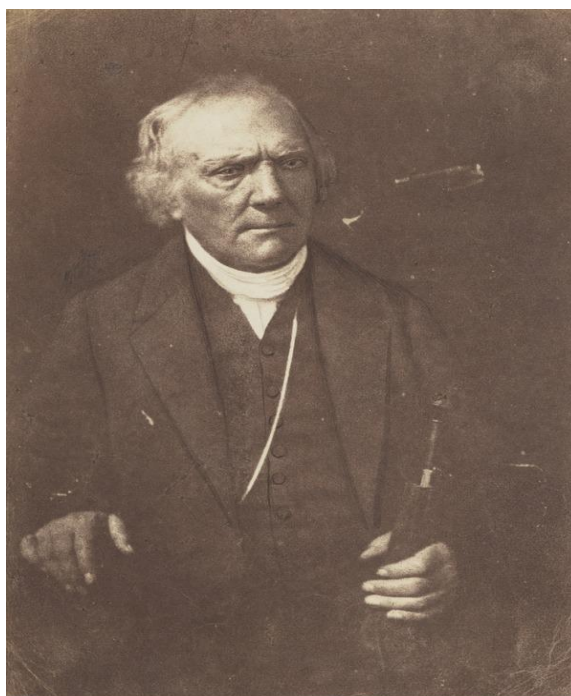

Příloha č. 2: Ebenezer Erskine

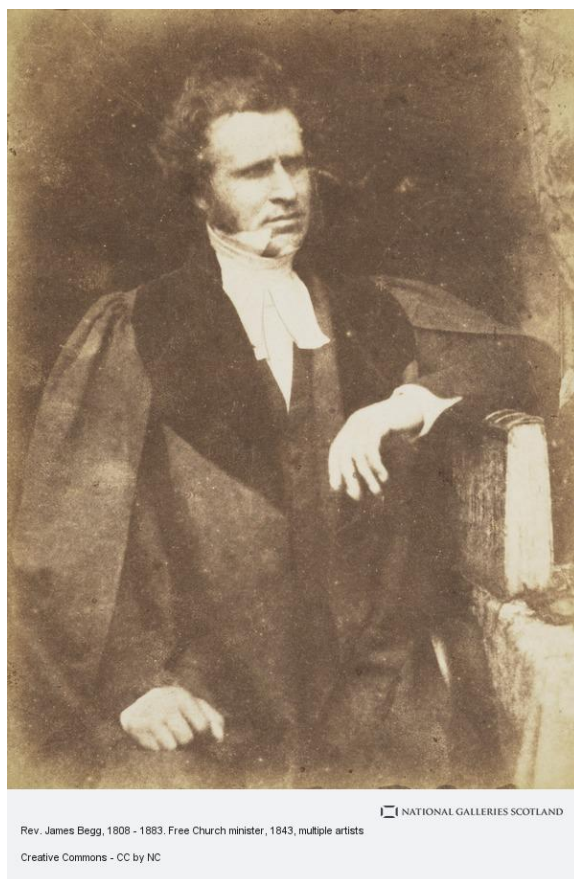
NATIONAL GALLERIES SCOTLAND
 Rev. William Robertson, 1721 - 1793. Historian. Principal of Edinburgh University, 1772, Sir Joshua Reynolds
 Photography by Antonia Reeve
 Creative Commons - CC by NC

Příloha č. 3: William Robertson

NATIONAL GALLERIES SCOTLAND
 Rev. Thomas Chalmers, 1780 - 1847. Preacher and social reformer [?], 1843, multiple artists
 Creative Commons - CC by NC

Příloha č. 4: Thomas Chalmers

Příloha č. 5: James Begg

Příloha č. 6: Ukázka ze Smlouvy o demisi